

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Laatmiddeleeuwse sporen aan de Oever 5 te Antwerpen

Eindverslag van een toevalsvondst

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL

Laatmiddeleeuwse sporen aan de Oever 5 te Antwerpen.
Eindverslag van een toevalsvondst.

REEKS

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 259

AUTEURS

Geert Vynckier, Brigitte Cooremans, Koen De Groote, An Lentacker & Johan Van Laecke

JAAR VAN UITGAVE

2023

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke
instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the
Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Peter De Wilde

OMSLAGILLUSTRATIE

Kijk op de werkput tijdens de opgraving.
Copyright Onroerend Erfgoed, foto: Geert Vynckier

agentschap Onroerend Erfgoed
Havenlaan 88 bus 5
1000 Brussel
T +32 2 553 16 50
info@onroerenderfgoed.be
www.onroerenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.
This work is licensed under the Free Open Data Licence v1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal-licentie. Bezoek <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

<https://doi.org/10.55465/OONT3670>
ISSN 1371-4678
D/2023/3241/106

////////////////////////////////////

LAATMIDDELEEUWSE SPOREN AAN DE OEVER 5 TE ANTWERPEN

Eindverslag van een toevalsvondst

////////////////////////////////////

GEERT VYNCKIER, BRIGITTE COOREMANS, KOEN DE GROOTE, AN LENTACKER &
JOHAN VAN LAECKE

INHOUD

1	INLEIDING.....	5
2	ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET PROJECT	7
3	DE ONDERZOEKSOPDRACHT.....	8
3.1	ALGEMENE BEPALINGEN	8
3.2	DE VRAAGSTELLING MET BETREKKING TOT DE ARCHEOLOGISCHE SITE	8
3.3	RANDVOORWAARDEN BIJ TOEVALSVONDSTEN.....	9
4	WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN DE OPGRAVING.....	11
5	AANPAK VERDER ONDERZOEK, ONDERZOEKSVRAGEN EN POTENTIEEL VOOR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK	11
6	RELEVANTE VOORKENNIS EN RUIMERE CONTEXT	12
6.1	LANDSCHAPPELIJKE CONTEXT	12
6.2	HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE CONTEXT	12
7	BESCHRIJVING VAN DE SITE	15
7.1	BODEMKUNDIGE SITUATIE	15
7.2	SPOREN EN STRUCTUREN	15
8	VONDSTEN	21
8.1	HET AARDEWERK: 14DE-EEUWS POTTENBAKKERSAFVAL.....	21
8.1.1	INLEIDING	21
8.1.2	HET POTTENBAKKERSAFVAL	22
8.1.3	BESLUIT AARDEWERK	41
8.2	BOUWMATERIALEN	42
8.3	METAAL.....	42
8.4	DIERLIJK BOT	42
8.5	ZADEN EN VRUCHTEN.....	43
9	INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	46
10	SAMENVATTING	48
11	BIBLIOGRAFIE	49
11.1	LITERATUUR	49
11.2	DIGITALE BRONNEN	50
12	BIJLAGEN	51
12.1	INVENTARIS VAN DE FOTO'S.....	51
12.2	FOTO'S.....	52
12.3	LIJST VAN SPOREN	54
12.4	INVENTARIS AARDEWERK.....	57
12.5	BOORVERSLAG DOOR TIM BELLENS EN JEF VANSWEEVELT.....	78

1 INLEIDING

Bij infrastructuurwerken en het heraanleggen van het plein op de Oever te Antwerpen werden meerdere historische lagen gevuld met ceramiek en funderingen in baksteen aangetroffen (fig. 1). De archeologen van de stad Antwerpen werden hiervan op de hoogte gebracht en zij melden een toevalsvondst bij het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse Overheid. Geert Vynckier, archeoloog van het agentschap, bezocht de site op 11/09/2017. De werkput zou niet verder worden verdiept maar omdat de bakstenen funderingen hier niet verwacht werden, werd overeengekomen toch een grondige documentatie te doen.

Tot dusver werd er van uitgegaan dat de rooilijn van de Oever altijd zo geweest is. Nu bleek dat er op het plein zelf toch bebouwing aanwezig moet geweest zijn wat resulteert tot een hele andere opvatting over de ontwikkeling van het bouwblok.

Het terreinwerk vond plaats op 12/09/2017 door een ploeg van het agentschap bestaande uit één archeoloog, vier depotmedewerkers en een landmeter expert. Twee dagen nadien, op 14/09/2017 werden door de collega's van de Stad Antwerpen¹: dienst Archeologie twee boringen gezet om een beter inzicht te krijgen in de opbouw van het terrein.

Het voorziene veldwerk werd volledig afgerond. De uitgewerkte resultaten van dit archeologisch onderzoek, de verdere verwerking van de onderzoeksgegevens en vondsten, en de interpretatie van de site binnen de ruimere historische context vormen het onderwerp van dit eindverslag.

Figuur 1: Lokalisatie van de toevalsvondst op het GRB (© AGIV).

¹ Door Tim Bellens en Jef Vansweevelt cf. 12.6.

2 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET PROJECT

(Antwerpen, Oever 5)

Projectcode	20171100
Naam en erkenningsnummer erkende archeoloog	Agentschap Onroerend Erfgoed (aOE) OE/ERK/Archeoloog/2015/00001
Veldwerkleider	Geert Vynckier OE/ERK/Archeoloog/2022/00046
Locatiegegevens van het onderzochte gebied	
Provincie	Antwerpen
Gemeente	Antwerpen
Deelgemeente	Antwerpen
Adres	Oever 5
Toponiem	/
Boundingbox in Lambertcoördinaten (EPSG:31370)	<u>Punt1</u> : x: 151946.66m, y: 211980.03 <u>Punt2</u> : x: 151958.60m y: 211992
Kadastrale informatie	Openbaar domein
Toevalsvondst	
Datum vondst	08/09/2017
Datum melding	08/09/2017 (ID 196)
Dossiernummer	ID 195
Begin- en einddatum veldwerk	12/09/2017 en 14/09/2017 (boringen)
Oppervlakte van het onderzoeksgebied	75m ²
Terreinwerk	Michel Mulleners, Jurgen Staf, Rudi Roosen, Jos Wijnants en Geert Vynckier (agentschap Onroerend Erfgoed)
Boringen	Tim Bellens en Jef Vansweevelt (Stad Antwerpen dienst Archeologie)
Opmetingen en aanmaak kaartmateriaal	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)
Tekenwerk, plannen en lay-out	Sylvia Mazereel en Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)
Fotografie terrein en vondsten	Geert Vynckier en Koen De Groote (agentschap Onroerend Erfgoed)
Rapportage	Geert Vynckier, Brigitte Cooremans, Koen De Groote, An Lentacker en Johan Van Laecke
Rapport Booronderzoek	Tim Bellens en Jef Vansweevelt

3 DE ONDERZOEKSOPDRACHT

3.1 ALGEMENE BEPALINGEN

Het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 vermeldt het volgende in verband met toevalsvondsten, onder Hoofdstuk 5. Archeologie – Onderafdeling 4. Toevalsvondsten:

Art. 5.1.4. Iedereen die, op een ander moment dan bij het uitvoeren van een archeologisch vooronderzoek, een archeologische opgraving of het gebruik van een metaaldetector, een roerend of onroerend goed vindt waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat het archeologische erfgoedwaarde heeft, is verplicht daarvan binnen drie dagen aangifte te doen bij het agentschap. De Vlaamse Regering kan de nadere regels daarvoor bepalen. In voorkomend geval brengt het agentschap de zakelijkrechthouder en de gebruiker van de betrokken percelen, als ze niet de finder zijn, en de gemeenten waar de vondsten worden gedaan ervan op de hoogte dat er vondsten zijn gedaan die vermoedelijk archeologische erfgoedwaarde hebben en wat de rechtsgevolgen daarvan zijn. De zakelijkrechthouder, de gebruiker en de finder moeten tot de tiende dag na de aangifte:

1° de archeologische artefacten en hun vindplaats in onveranderde toestand bewaren;

2° de archeologische artefacten en hun context tegen beschadiging of vernieling beschermen;

3° de archeologische artefacten en hun context toegankelijk maken voor onderzoek door het agentschap.

De Vlaamse Regering kan de nadere regels daarvoor bepalen.

Na het onderzoek, vermeld in het derde lid, 3°, kan het agentschap de termijn van tien dagen inkorten of verlengen. Het agentschap brengt de zakelijkrechthouder en de gebruiker daarvan per beveiligde zending op de hoogte. Na het verstrijken van de termijn zijn de zakelijkrechthouder, de gebruiker en de vinder niet langer onderworpen aan het passiefbehoudsbeginsel voor archeologisch erfgoed voor wat betreft de gemelde vondst.

De Memorie van Toelichting van het Onroerenderfgoeddecreet vult aan:

Artikel 5.1.4. (...) De bij decreet opgelegde bewaarmogelijkheden blijven gedurende tien dagen van kracht. Gedurende deze periode beschikt de Vlaamse overheid over de nodige tijd om de noodzakelijke vaststellingen te doen of te laten doen op het terrein. De Vlaamse overheid werkt zoveel mogelijk samen met de betrokken onroerendergoedgemeente(n). Op basis van de terreinevaluatie kan de Vlaamse overheid de termijn van tien dagen verlengen of inkorten. Eventuele financiële tegemoetkomingen als gevolg van een termijnverlenging kunnen in uitvoeringsbesluiten worden behandeld (zoals bepaald in artikel 10.3.3). Omdat deze financiële tegemoetkomingen volledig voor rekening van de Vlaamse overheid zijn, is de Vlaamse administratie volledig voor het proces van toevalsvondsten bevoegd.

Het Onroerendergoedbesluit van de Vlaamse Regering van 16 mei 2014 betreffende de uitvoering van het Onroerendergoeddecreet van 12 juli 2013 (gewijzigd bij besluit van de Vlaamse Regering van 4 december 2015) vervulde als volgt:

Artikel 5.5.4. Met toepassing van artikel 5.1.4 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en in afwijking van artikel 5.5.1 tot en met artikel 5.5.3 van dit besluit geldt voor archeologische vooronderzoeken met ingreep in de bodem en archeologische opgravingen die volgen op een toevalsvondst en uitgevoerd worden door het agentschap, een onmiddellijke toelating.

Een toevalsvondst dient steeds op korte termijn behandeld te worden. Hierdoor beperkt de onderzoeksoopdracht zich tot het evalueren van het bodemarchief en het *ex situ* bewaren van mogelijk archeologisch materiaal dat dreigt vernietigd te worden. Binnen de context van een toevalsvondst kan een voorafgaandelijk bureauonderzoek niet plaatsvinden. Dit bureauonderzoek dat de landschappelijke, bodemkundige, historische en archeologische voorkennis van de vindplaats verzamelt, is noodzakelijkerwijze na het terreinonderzoek gebeurd; de resultaten zijn in dit eindverslag opgenomen.

3.2 DE VRAAGSTELLING MET BETREKKING TOT DE ARCHEOLOGISCHE SITE

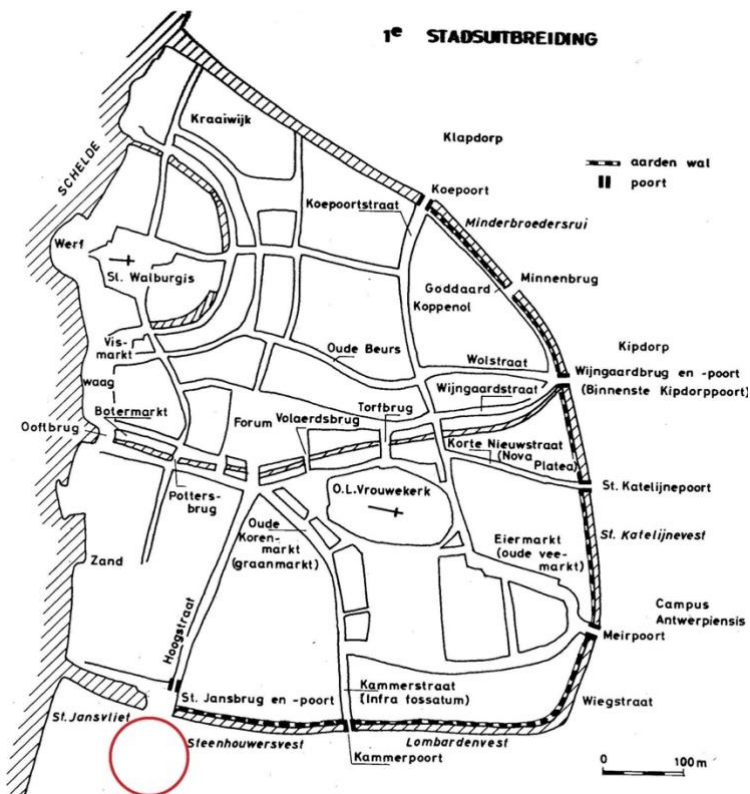
Aangezien het hier een toevalsvondst betreft, is een voorafgaande vraagstelling normaal niet aan de orde. Het doel van het onderzoek van een toevalsvondst beperkt zich tot inzicht te verkrijgen in de aard van de aangetroffen archeologische sporen en vondsten, hun datering en indien van toepassing hun relatie en fasering, alsook het *ex situ* bewaren van de vondsten die dreigen vernietigd te worden.

6 RELEVANTE VOORKENNIS EN RUIMERE CONTEXT

6.1 LANDSCHAPPELIJKE CONTEXT

De site ligt in het historische stadskern van Antwerpen² op een 500-tal meter ten zuidwesten van de Groenplaats en de Onze-Lieve-Vrouwkathedraal en ligt ten zuiden van de Sint-Jansvliet net buiten de eerste stadsuitbreiding van ca. 1200 ten zuiden van de Hoogstraat en de Sint-Janspoort (fig. 4).

Figuur 4: Lokalisatie van de toevalsvondst (rode cirkel) op een kaartje van de stadsuitbreiding van Antwerpen omstreeks 1200³ (© stad Antwerpen, dienst Archeologie).

De toevalsvondst ligt binnen bebouwde zone en op openbaar domein.

In totaal werd ongeveer 75m² onderzocht. De top van de aangetroffen funderingen lag op 6,20 m TAW. Het vlak van de werkput lag tussen 5,25 en 5,50m TAW.

6.2 HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE CONTEXT

Over de Oever is er vanuit historisch en archivalisch standpunt zeer weinig geweten⁴.

Vande Weghe⁵ veronderstelt dat er op de Oever een aanlegplaats moet geweest zijn maar geeft verder geen duidelijke aanwijzingen. Een aanlegplaats is op deze plaats op geen van de oudste, gekende cartografische bronnen (16de eeuw) te zien.

In het artikel van Verhulst⁶ wordt gewezen op het volgende: 'In tegenstelling tot andere plaatsen... mag aangenomen worden dat de loop van de Schelde voor Antwerpen evenals onmiddellijk stroomopwaarts en stroomafwaarts van de oude stadskern minstens sedert de Romeinse tijd praktisch

² Agentschap Onroerend Erfgoed 2022b.

³ Voet *et. al.* 1978.

⁴ Met dank aan Tim Bellens voor de informatie en kaarten.

⁵ Vande Weghe 1977, 345.

⁶ Verhulst 1978, 13.

geen verleggingen of verschuivingen heeft ondergaan'. Men kan dus concluderen dat de veronderstelling dat de rechteroever van de Schelde ooit tot aan de Oever kwam verworpen kan worden. Dit zegt natuurlijk niets over een eventuele inham of zijgeul die ooit aansloot bij de Sint-Jansvliet.

Op de kaart van de derde stadsuitbreiding in het overzichtswerk van Voet valt de Oever binnen de stadsomwalling (1295-1314 AD)⁷.

Asaert⁸ vermeldt in zijn werk over de laatmiddeleeuwse scheepvaart en -bouw in Antwerpen de omgeving van de Oever en de Korte Ridderstraat als plek waar scheepsbouwers en -herstellers en pottenbakkers woonden en werkzaam waren.

In het werk van Mertens en Torfs⁹ wordt een gebouw vermeld op de Oever: *'Wy hebben reeds aengestipt dat hare Vierschaer op den Oever tegen de Munt stond, wesaengaende wy nog bevinden dat de stad den 24.n October 1551 een octrooi erlangde om den hoek van de Munt te incorporeren. De volgende oorkonde is nog een nader bewys, dat dit gebouw daer tot het midden der XVIII.e eeuw heeft gestaen...'*. Waarschijnlijk gaat het hier over de 'Vierschaar' of 'Kielse Vierschaar' die zuidelijker op de Oever stond op de hoek waar de Munt stond en niet om een gebouw dat op de Oever zelf stond.

Op de gekende cartografisch bronnen is de Oever steeds een open plein/ruimte geweest en ging men ervan uit dat de rooilijn van de Oever steeds dezelfde was tot op vandaag. Dit is zichtbaar op meerdere historische kaarten vanaf 1560. Tussen 1560 en 1570 en in 1575 was de Oever een open plein volgens de toenmalige zichten op de stad Antwerpen¹⁰ (fig. 5). Ook op de kaart van Graaf de Ferraris (1771-1778) is de Oever een open plein zonder bebouwing.

Er zijn echter aanwijzingen dat er tussen 1570 en 1585 een bouwvolume verschijnt op wat voordien een open plein was (fig. 6)¹¹. De aard en functie van het gebouw lijkt onduidelijk: het lijkt om een langgerekt gebouw van één bouwlaag met zadeldak te gaan, min of meer noord-zuid georiënteerd. Mogelijk gaat het om stallen. De vermelding 'die munte' heeft betrekking op het gekende Munthuis net ten zuiden van de Oever op het kruispunt met de Muntstraat.

De Oever blijft vanuit historisch-archivalisch standpunt dus nog een groot vraagteken.

Figuur 5: De Oever als open plein op kaarten uit 1560-1570 en 1575 (© Cartesius)¹².

⁷ Voet *et. al.* 1978, 50.

⁸ Asaert 1973. Hij baseerde zich op tal van archiefstukken waarin die laatmiddeleeuwse scheepsbouwers vermeld staan.

⁹ Mertens & Torfs 1846, 517.

¹⁰ Cartesius 2022a en b.

¹¹ Cartesius 2022c. Met dank aan Marc Hendrickx voor ons te wijzen op deze kaart.

¹² Dejardin 1565 en Chesneau 1575

Figuur 6: De Oever met een langgerekt gebouw op een kaart uit 1585 (© Cartesius)¹³.

Zowel ten oosten als ten westen van de Oever werden er de laatste jaren enkele archeologische opgravingen verricht.

In 2004 werd net ten oosten van de Oever, tussen de Oever en de Korte Ridderstraat een controle en een opgraving uitgevoerd door de stadsdienst archeologie van Antwerpen. Er werden een kuil daterend uit de ijzertijd en een pottenbakkersatelier aangetroffen uit de late middeleeuwen¹⁴. Aan de andere zijde van de Korte Ridderstraat werden reeds bij graafwerken in 1985 en in 1987 meerdere kuilen aangetroffen met pottenbakkersafval, in de zone van een verdwenen steegje met de naam 'Potterijengang'¹⁵.

In 2021 werden eveneens ten oosten van de Oever enkele proefputten onderzocht¹⁶. Naast een kuil waarin industrieel wit aardewerk zat, vond men een bakstenen beerput gevuld met voornamelijk puin en fragmenten van tegels.

In 2022 werden ten westen van de Oever eveneens proefputten aangelegd¹⁷. Naast enkele muurresten werden er ook meerdere archeologische lagen vastgesteld. De sporen dateerden vanaf de late middeleeuwen tot de nieuwste tijd.

¹³ Dejardin 1585.

¹⁴ Bellens *et. al.* 2005, 62-64.

¹⁵ Oost & Ackermans 1988a, 1988b.

¹⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022a.

¹⁷ Reyns 2022.

7 BESCHRIJVING VAN DE SITE

7.1 BODEMKUNDIGE SITUATIE

Op 14 september 2017, twee dagen na de opgraving, werd door de collega's van de Stad Antwerpen: dienst Archeologie twee boringen gezet¹⁸ om een beter inzicht te krijgen in de opbouw van het terrein. Deze boringen wezen erop dat er meerdere pakketten van antropogene oorsprong aanwezig waren. Al deze pakketten bevatten laatmiddeleeuws schervenmateriaal. Waar deze pakketten vandaan komen is niet zeker maar ten oosten van Oever, langsheen de Korte Ridderstraat, zijn er wel sporen en resten die wijzen op de aanwezigheid van een of meerdere pottenbakkersateliers¹⁹. Het zou kunnen gaan om stortlagen die niet primair gedumpt zijn maar eerder wijzen op verplaatst afval. Deze lagen werden bijgevolg gestort op een oudere depressie (oever?) die afloopt in westelijke richting. Onder deze antropogene pakketten, op een diepte van ongeveer 150 cm, bevond zich een tertiair schelp houdend kleiig zand²⁰.

7.2 SPOREN EN STRUCTUREN

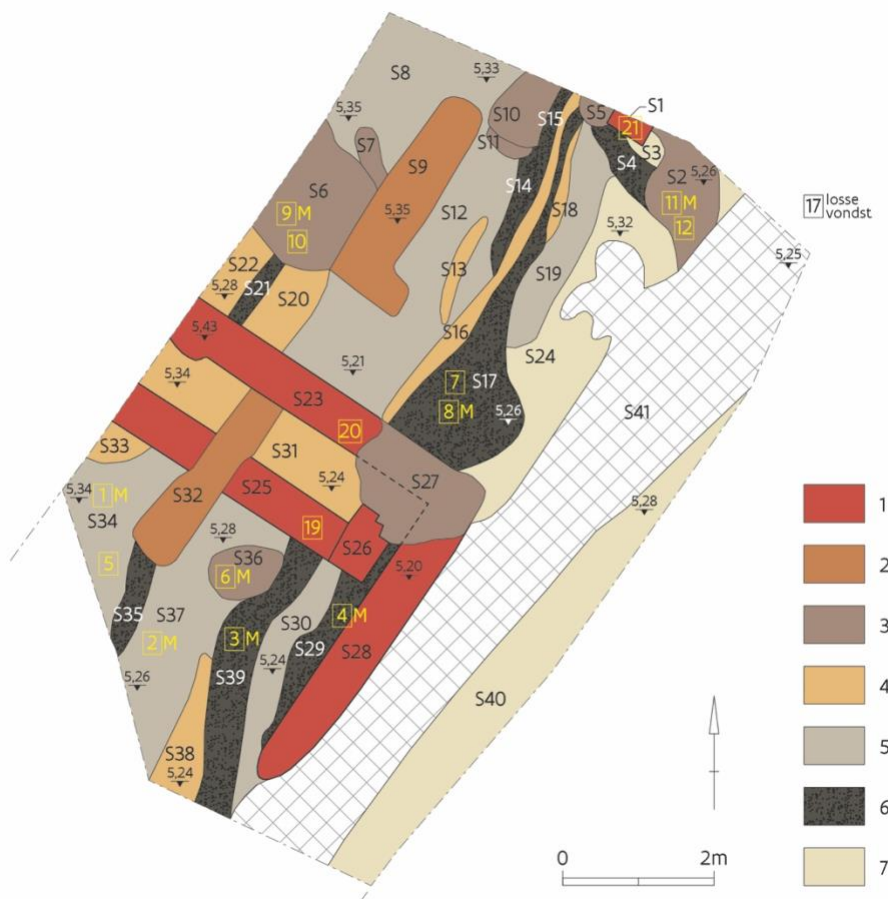
In totaal werden er tijdens het onderzoek 58 sporen geregistreerd in het vlak²¹ en het gedocumenteerde noordoostprofiel. De aangetroffen sporen onder de reeds uitgegraven recentere ophopingen bestonden vooral uit talrijke pakketten van opvullings- of stortlagen, enkele opvullingslagen van kuilen, uitbraaksporen en bakstenen muurfunderingen.

¹⁸ Het boorverslag wordt in bijlage toegevoegd §10.6.

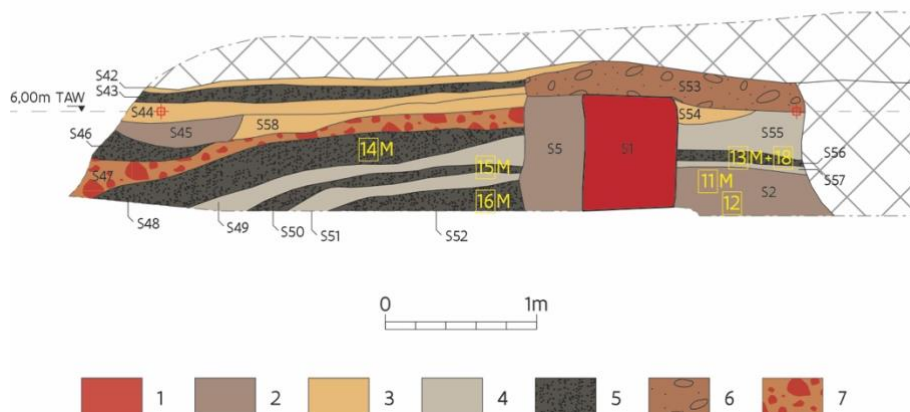
¹⁹ Bellens *et. al.* 2005; Oost & Ackermans 1988a, 1988b.

²⁰ Tijdens de boringen vastgesteld.

²¹ Er werd maar één vlak aangelegd daar de diepte van de graafwerken bereikt was.

Figuur 7: Alle sporen-, vondsten- en hoogteplan:
1: bakstenen funderingen, 2: uitbraaksporen, 3: kuilen/opvullingslagen, 4: blekere stortlagen, 5: stortlagen, 6: houtskoolrijke stortlagen, 7: vaste ondergrond
(© agentschap Onroerend Erfgoed).

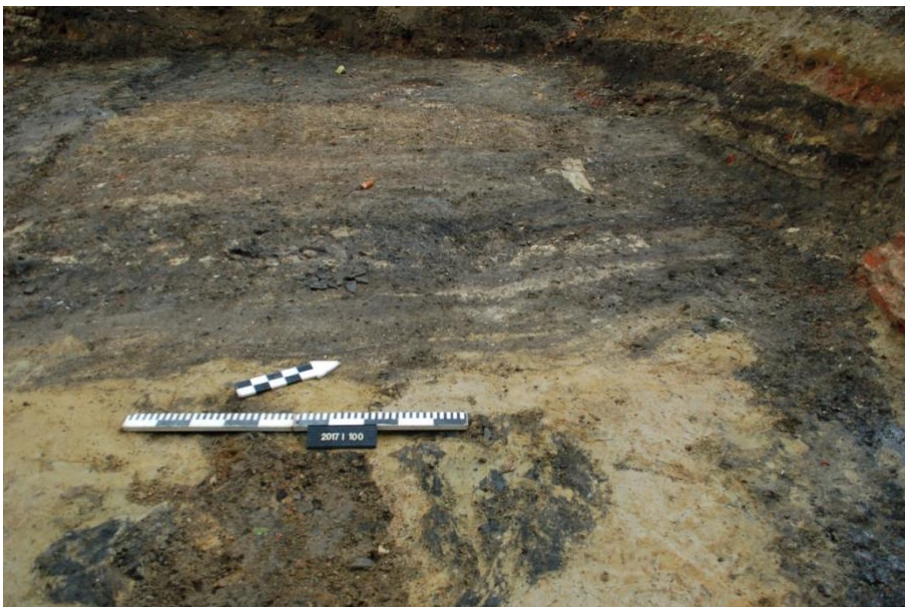

Figuur 8: Noordoostprofiel met sporen, vondsten en hoogtes: 1: bakstenen funderingen, 2: kuilen/opvullingslagen, 3: blekere stortlagen, 4: stortlagen, 5: houtskoolrijke stortlagen, 6: afbraak puinlaag, 7: stortlaag met veel baksteenfragmenten
(© agentschap Onroerend Erfgoed).

De meeste sporen waren vooral op elkaar liggende pakketten (fig. 7 en 8: S4, S8, S12, S13, S14, S15, S16, S17, S18, S19, S20, S22, S30, S31, S33, S34, S35, S38, S39, S42, S43, S44, S46, S48, S49, S50, S51, S52, S54, S55, S56, S57 en S58) van antropogene oorsprong en kunnen we interpreteren als in kleur, in dikte en in vulling variërende stortlagen die in westelijke richting aflopen in een oude depressie. De lagen bestonden afwisselend uit zandige, houtskool en aardewerk rijke lagen en zandige lagen met puin van bakstenen en mortelfragmenten (fig. 9, 10 en 11).

Figuur 9: De talrijke op elkaar liggende pakketten stortlagen vanuit het westen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 10: De talrijke op elkaar liggende pakketten stortlagen vanuit het oosten (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Al deze lagen werden doorsneden door jongere funderingen vervaardigd in baksteen (18x8/9x4cm) gemetseld met een geelgrijze zandige kalkmortel. Een eerste (S1), ca. 55-60 cm breed, is zichtbaar in het noordoostprofiel en wordt afgedekt met een puinlaag (S53), vermoedelijk restanten van de afbraak van deze muur (fig. 12). Deze muurfundering loopt niet verder richting zuiden daar ze in de werkput door de graafwerken volledig was weggegraven. Hoever ze oorspronkelijk liep was niet te achterhalen. De andere aanwezige funderingen bevinden zich meer naar het zuiden. Het gaat om twee bakstenen funderingen, ca. 60 cm breed en 75 cm van elkaar gelegen, die parallel richting noordwest - zuidoost lopen. In een hoek van 90° t.o.v. S23 loopt een andere fundering S28 die deels is uitgebroken (fig. 13 en 14). Door het boren met een steekboor kon worden vastgesteld dat beide verder liepen en ze dus onder S27 een rechte hoek vormden.

Figuur 13: De bakstenenfunderingen sporen S23, S25, S26 en S28 vanuit het westen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 14: De bakstenenfunderingen sporen S23, S25, S26 en S28 vanuit het oosten (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Een derde groep sporen betreft kuilvullingen (fig. 7 en 8). Spoor S2, een laag in een kuil, bevond zich onder enkele stortlagen en bevatte talrijke scherven, misbaksels en ovenafval van aardewerk die wijzen op een dump van productieafval van een pottenbakker²² (fig. 15). Spoor 5 interpreteren we als de insteek voor het aanleggen van de bakstenenfundering S1 (fig. 16). Spoor S6/S7 is een donkerbruine lemige zandige opvullingslaag van een min of meer ronde kuil die deels door de uitbraak S9 werd weggegraven. S10/S11 heeft eveneens een zwartgrijze bovenste lemige zandige opvullingslaag en loopt door de stortlagen. Spoor S36 had een vulling van zwart tot zwartbruin lemig zand met talrijke baksteenfragmenten. Het komvormige kuiltje S45 was in het profiel zichtbaar en doorsnijdt S58 en werd afgedekt door stortlaag S44.

Als laatste spoor vermelden we een stortlaag (fig. 8: S42) die zich net onder de recente ophogingen bevindt en deels over spoor S53, restanten van de afbraak, loopt.

²² Cf. de aardewerkstudie §8.1.

8 VONDSTEN

8.1 HET AARDEWERK: 14DE-EEUWS POTTENBAKKERSAFVAL²³

8.1.1 Inleiding

Uit het assessment van de grote hoeveelheid aardewerk en wat bouwafval dat ingezameld werd tijdens de vondstmelding te Antwerpen-Oever 5 bleek al gauw dat alle vondstcontexten uit pottenbakkersafval bestaan²⁴. De samenstelling van het ensemble, inclusief misbaksels en ovenafval, wijst er duidelijk op dat het gros ervan is samengesteld uit productieafval dat dateert uit de 14de eeuw. Het assessment concludeert dat het waarschijnlijk gaat om de dump op openbaar domein van een pottenbakkersatelier dat in de nabijheid gelegen is. Gezien de fragmentatiegraad gaat het om verplaatst afval en niet om een primaire dump. Wegens de zeer beperkte archeologische kennis over de laatmiddeleeuwse aardewerkproductie te Antwerpen, waarvan in de literatuur slechts twee sites in de Korte Ridderstraat vermeld worden²⁵ – waarvan geen aardewerkstudies zijn gepubliceerd – wordt het wetenschappelijk potentieel als hoog beschouwd en vervolgonderzoek aangeraden. Deze vindplaats op Oever 5 is slechts 80 m verwijderd van de parallel lopende Korte Ridderstraat en slechts een honderdtal meter van de vindplaats van één of meerdere pottenbakkersateliers. De oorsprong van het aangetroffen pottenbakkersafval moet dan ook hoogstwaarschijnlijk gezocht worden bij een pottenbakker die daar gevestigd was.

Tabel 1: Algemene telling van de aardewerkvondsten.

alle sporen	randen n	randen %	scherven n	scherven %
rood	66	30,8	580	35,5
grijs	147	68,7	1038	63,5
hoogversierd		0,0	6	0,4
protosteengoed		0,0	1	0,1
steengoed	1	0,5	9	0,6
Totaal	214	100	1634	100

Bij het inventariseren van de vondsten uit de verschillende lagen bleek het grotendeels om zeer gelijkaardig materiaal te gaan, waarin steeds dezelfde aardewerksoorten, -vormen en -types aanwezig zijn. Op basis hiervan in combinatie met de koppeling van de vondstnummers aan de sporen, zijn voor de studie uiteindelijk 6 gegroepeerde ensembles weerhouden: spoor 2+52 (vondstnummers 11, 12 en 16), spoor 6 (vondstnummers 9 en 10), spoor 17 (vondstnummers 7 en 8), spoor 34 (vondstnummers 1 en 5), spoor 35+37 (vondstnummers 2 en 3) en de overige spoornummers (vondstnummers 4, 6, 13, 14, 15, 17 en 18) (zie bijlage 12.6). In de onderstaande tekst worden ze gemeenschappelijk besproken en enkel bij opvallende verschillen gewezen naar deze gegroepeerde ensembles.

²³ Inventaris en analyse door Koen De Groote (agentschap Onroerend Erfgoed).

²⁴ De Groote K.: Assessment aardewerk Antwerpen Oever, uitgevoerd op 8 maart 2018.

²⁵ Oost & Ackermans 1988a, 1988b; Bellens *et al.* 2005, 63; De Groote 2022, 60, pl. 1.

Figuur 17: Fragmenten van een kan in steengoed uit de sporen 36 en 52 (©agentschap Onroerend Erfgoed).

n totaal zijn er 1634 aardewerkfragmenten geteld (tabel 1). Het merendeel daarvan is afkomstig van lokaal geproduceerd rood en grijs aardewerk, waarvan het merendeel duidelijk pottenbakkersafval is (1596 scherven), naast een kleine hoeveelheid aardewerk met herkenbare gebruikssporen zoals beroeting en/of residu (22 scherven, zijnde 1,3 %), wat import uit het Rijnland in de vorm van steengoed (9 scherven, 0,6 %) en wat residuele ceramiek, zoals een fragment protosteengoed en 6 scherven hoogversierd aardewerk (samen 0,5 %). Alle steengoedfragmenten komen uit Langerwehe. Een grote bodem op standring, een kleiner bodemfragment en een wandfragment vertonen een paarse ijzerengobe aan de buitenzijde, kenmerkend voor de 14de eeuw²⁶. Een wandfragment met een paarsbruine engobe kan slechts algemeen in de 14de tot eerste helft 16de eeuw worden gedateerd. Een rand- en een buikfragment in grijs steengoed zonder engobe maar met een dekkend zoutglazuur zijn afkomstig van dezelfde kan (fig. 17, zie verder fig. 32: 6), die op basis van de randvorm en de ribbel op de buik geïdentificeerd kan worden als een buikige drinkkan met geribbelde licht naar binnen staande hals met eenvoudige randtop, een type dat vooral in contexten uit het midden en de tweede helft van de 14de eeuw wordt aangetroffen²⁷.

8.1.2 Het pottenbakkersafval

-Technische kenmerken

Onderstaande waarnemingen zijn enkel gebaseerd op algemene visuele waarnemingen op macroscopisch niveau. Ze geven een eerste indruk over de technische kenmerken zonder specifiek hierop gespitst onderzoek, waardoor de aangehaalde cijfers en verdelingen enkel als indicatief moeten beschouwd worden.

Zowel het rode, oxiderend gebakken als het grijze, reducerend gebakken aardewerk zijn vervaardigd uit dezelfde klei, waarvan een lokale oorsprong kan verondersteld worden. Het betreft voor beide soorten een hard met fijn zand verschaald baksel dat eveneens glimmers (mica) en soms ook glauconiet bevat. Omdat het om pottenbakkersafval gaat, is er veel misbakken aardewerk aanwezig. Dit uit zich in een hoeveelheid aardewerk dat te hard, met een te hoge oventemperatuur, of in de verkeerde ovenatmosfeer gebakken is. Te hard gebakken aardewerk kenmerkt zich in versinterde baksels die in de kern blazen vertonen of scherven met versinterd, slecht gehecht glazuur. Heel wat

²⁶ De Groote 2018, 173.

²⁷ De Groote *et al.* 2010, 128 en de daar vermelde literatuur, fig. 127: 8-13.

Tabel 2: Verhoudingen tussen de verschillende baksels in rood en grijs aardewerk.

	rood/grijs	versinterd		beige	totaal
		roodbruin	grijs		
rood <i>n</i>	269	203	60	37	569
grijs <i>n</i>	642	44	318	23	1018
rood %	47,3	35,7	10,5	6,5	100,0
grijs %	62,5	4,3	31,0	2,2	100,0
totaal %	57,1	15,5	23,7	3,8	100,0

²⁸ De Groote 1994, 371-373; voor een algemeen overzicht zie Van der Leeuw 1979.

-De vormen

Inleiding

In de 14de eeuw zet de lokale aardewerkproductie in Vlaanderen een nieuwe stap in zijn technische en typologische evolutie. Vanaf deze periode is er eigenlijk nog maar sprake van één type baksel, namelijk de met fijn zand verschaalde baksels in lokale ijzerrijke kleien, waarmee zowel reducerend gebakken grijs als oxiderend gebakken en geglazuurd rood aardewerk werd geproduceerd²⁹. Uit talrijk onderzoek van 14de-eeuwse aardewerkcomplexen uit verschillende Vlaamse regio's blijkt dat in deze periode het grijze aardewerk nog dominant is en dat het vormenspectrum nog vrij beperkt is, met vormen en types die meestal nog in beide aardewerksoorten voorkomen³⁰.

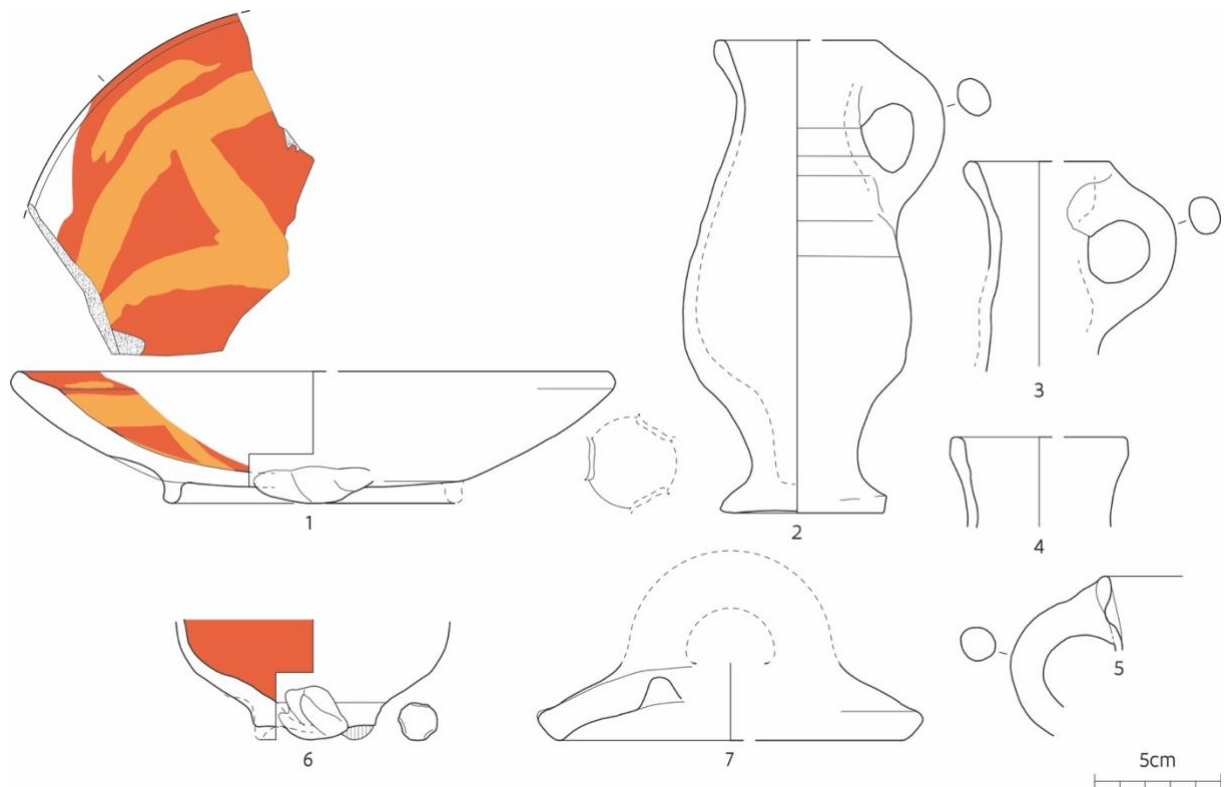
Tabel 3: Telling van de vormen in rood en grijs aardewerk uit het pottenbakkersafval (MAE).

alle sporen	rood <i>n</i>	rood %	grijs <i>n</i>	grijs %	totaal <i>n</i>	totaal %
bord	1	1,7	-	0	1	0,6
drinkgerei	1	1,7	4	3,3	4	2,8
kan	-	0	1	0,8	1	0,6
kan/kruik	12	20	41	34,2	53	29,4
kruik	3	5,0	3	2,5	6	3,3
Kookkan/grape	10	16,7	10	8,3	20	11,1
pan	23	38,3	3	2,5	26	14,4
vetvanger	2	3,3	-	0	2	1,1
kom	1	1,7	9	7,5	10	5,6
teil	3	5,0	22	18,3	25	13,9
voorraadpot	-	0	23	19,2	23	12,8
andere/indet	5	8,3	4	3,3	9	5,0
totaal	60	100	120	100	180	100

Alle ensembles samen zijn er 1624 scherven in lokaal aardewerk geteld, waarvan 1596 fragmenten van productieafval (zie boven). Er zijn in totaal 15 vormensoorten geregistreerd, waarbij echter respectievelijk de drinkkan en -nap, de kan en kruik en de een- en tweeorige grape samen behandeld zullen worden, en onder de benaming *andere/indet* worden de uitzonderlijke of de moeilijk- of niet identificeerbare vormen samengebracht (tabel 3). Wegens de beperkte hoeveelheid en de grotendeels contemporaine contexten worden bij de verdere bespreking van de vormen alle ensembles samen genomen.

²⁹ De Groote 2008, 404-405.

³⁰ De Groote 2008, 293, 405-406, 415-420; De Groote 2018, 188-195.

Figuur 18: Diverse vormen tafelgerei in rood (1, 6) en grijs (2-5, 7) aardewerk. Sch. 1:3.

Bord

In alle ensembles samen is slechts één duidelijk bordfragment aangetroffen. Het exemplaar is zoals gebruikelijk uitgevoerd in rood, geglaazuurd aardewerk en vertoont op de spiegel een eenvoudige gestileerde (florale?) versiering gemaakt van brede, met de vinger aangebrachte sliblijnen (fig. 18: 1). Opvallend is de aanwezigheid van een korte streep op de vlag. Het bord is intern grotendeels dekkend geglaazuurd, maar door de reducerende bakking van de binnenzijde van het bord, veroorzaakt door aanwezigheid van een dikke laag glazuur, is het loodglazuur niet rood maar reductiegroen gekleurd. De witte slibdecoratie heeft een gele kleur (fig. 19). Borden van dit type en met deze decoratie zijn kenmerkend voor het tweede tot het laatste kwart van de 14de eeuw³¹.

Figuur 19: Groot fragment van een bord in rood geglaazuurd aardewerk met slibversiering, aangetroffen in spoor 2 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

³¹ De Groote 2008, 149-150, fig. 115; De Groote 2018, 98 en plaat 78: 26, 85: 14.

Drinkgerei

Er zijn twee soorten drinkgerei aangetroffen in het pottenbakkersafval. In grijs aardewerk gaat het om een slank kantype dat als drinkkan diende. Het wordt gekenmerkt door een hoog, slank conisch lichaam rustend op een slanke voet met als basis een vlakke gedraaide schijf (fig. 18: 2). Op de eenvoudige licht uitstaande hals zit een eenvoudige afgeronde en licht verdikte randtop. Van dit type zijn een archeologisch volledig exemplaar van 19 cm hoog (fig. 20) en drie randfragmenten aangetroffen (fig. 18: 3-5). De randdiameter schommelt tussen 6 en 7 cm. Van dit type slanke drinkkan op vlakke voet zijn enkele volledige exemplaren gekend uit Antwerpen³². Ook in Mechelen komt dit type op vlakke voet regelmatig voor³³, terwijl een verwante type er zich onderscheidt door een voet op een geknepen standlobring³⁴.

Figuur 20: Drinkkan in grijs aardewerk uit spoor 2 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

De tweede vorm van drinkgerei is de drinknap, die zich kenmerkt door zijn lage, open vorm. Hiervan is enkel de bodem van één exemplaar in rood aardewerk in het ensemble aanwezig (fig. 18: 6). Het exemplaar rust op een smalle bodem met drie kleine geknepen standvinnen. De binnenzijde is ten dele met slecht aangebracht strooiglasuur bedekt. Van deze bijzondere vorm in rood aardewerk zijn voor zover gepubliceerd uit Antwerpen geen contemporaine voorbeelden gekend. Uit Mechelen is er wel een voorbeeld van dit type drinkgerei³⁵. Een gepubliceerd volledig exemplaar in grijs aardewerk uit Antwerpen heeft een andere diameter/hoogte verhouding³⁶ en is eerder als drinkbeker te omschrijven³⁷.

Deksel

Het ensemble bevatte slechts één dekselfragment. Het gaat om een klein koepelvormig type met een eenvoudige, recht afgewerkte randtop (fig. 18: 7). De aanzet van een afgebroken element op de koepel maakt duidelijk dat het deksel bekrond was met een lusvormige greep, zoals een goed vergelijkbaar exemplaar uit Antwerpen aantoont³⁸.

Eénorige (kookkan) en tweeorige grape

Bij de grape kunnen twee vormen onderscheiden worden: de eenorige grape of kookkan en de tweeorige grape³⁹. Ze worden hier samen behandeld omdat de randvormen sterk vergelijkbaar zijn.

³² De Mets 1982a, 64, fig. 12: 186 (14de eeuw); Bellens 2018, fig. 2.

³³ Vanholme & De Groote 2011, plaat 29: 10 (eerste helft 14de eeuw).

³⁴ De Maeyer 2004, 136, fig. 8 (tweede helft 14de eeuw); Vanholme & De Groote 2011, plaat 49: 7 (tweede helft 14de eeuw).

³⁵ De Maeyer 2004, 138, fig. 13 (tweede helft 14de eeuw).

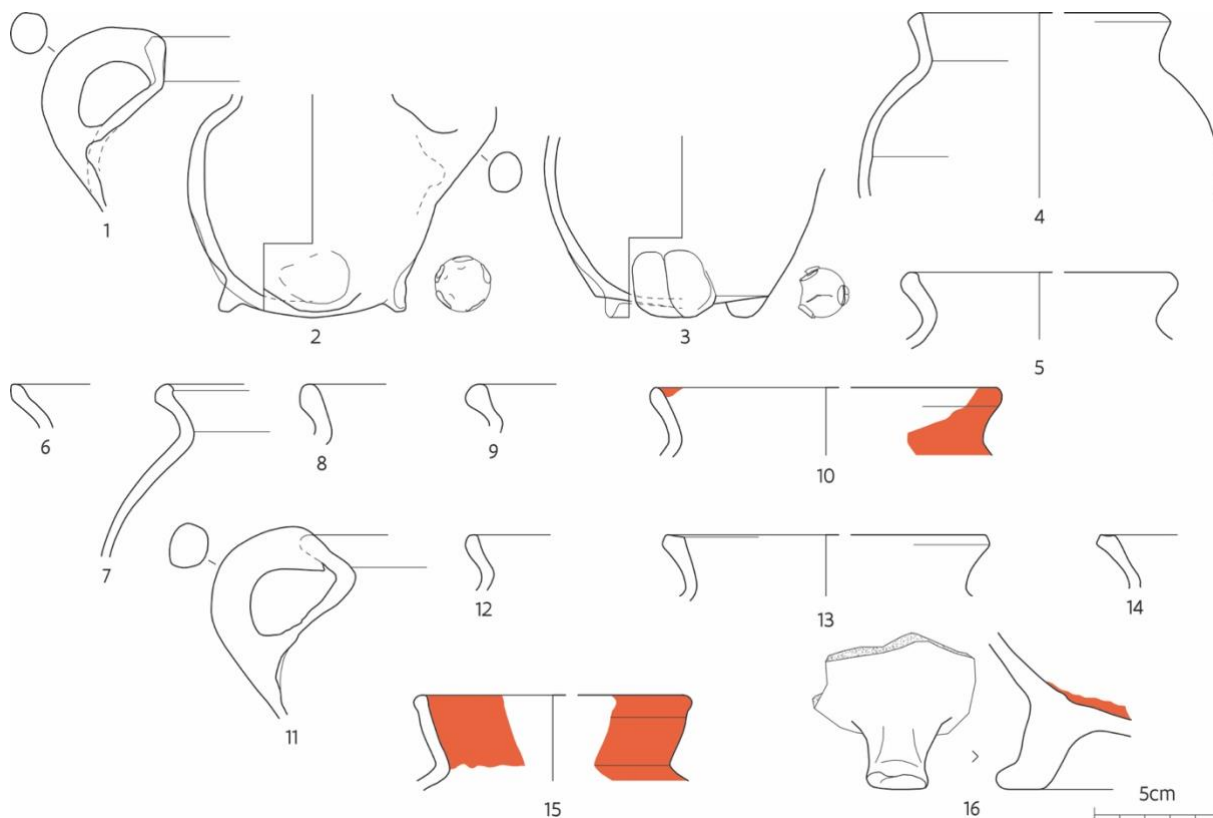
³⁶ Voor het verschil in maatverhoudingen tussen beker en drinknap zie De Groote 2008, 146 en 154.

³⁷ De Mets 1982a, 64, Afb. 12: 188 (14de eeuw).

³⁸ De Mets 1982b, 65-67, Afb. 15: 211 (laatste kwart 14de eeuw).

³⁹ Over naamgeving en definitie zie De Groote 2008, 156 en 237.

Hierdoor kunnen sterk gefragmenteerde randscherven met geringe diameter niet steeds met zekerheid aan een van beide vormen toegeschreven worden.

Figuur 21: Eén- en tweeorige grapetypes in grijs (1-9) en rood (10-16) aardewerk. Sch. 1:3.

De kookkan is met in totaal fragmenten van ongeveer 18 exemplaren sterk vertegenwoordigd. Hiervan behoren 14 exemplaren tot een klein type met een eenvoudige rand op een korte, licht uitstaande hals en een smal worstoor, zoals enkele grote fragmenten duidelijk aantonen (fig. 21: 1-3). Het lichaam is rond tot licht cilindrisch en rust op drie tweeledige ofwel vijf enkelvoudige standvinnen (fig. 22). Bij de randvormen zijn een eenvoudig onverdikt (fig. 21: 4-6, 10-12) als een licht verdikt type te onderscheiden (fig. 21: 7-9). De randdiameter lijkt te schommelen tussen ongeveer 9 en 12 cm. Dit type komt zowel in grijs als in rood geglazuurd aardewerk voor. Bij fragmenten in rode ceramiek is de aanwezigheid van glazuur nogal variabel naargelang de potzone van waar ze afkomstig zijn. Er zijn vooral extern glazuurvlekken te zien op de rand, de hals en de schouder. Bij één fragment is de bewaarde zone van rand tot schouder dekkend geglazuurd.

////////////////////////////////////

Figuur 22: Onderste helft van een kleine kookkan in grijs aardewerk uit spoor 2 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Twee fragmenten in rood aardewerk vertonen een ander randtype, gekenmerkt door een extern verdikte en bovenaan afgeplatte top op een iets langere hals (fig. 21: 13-14). Ook de randdiameter lijkt iets groter, waardoor een identificatie als tweeorige grape niet kan uitgesloten worden. Een vergelijkbaar voorbeeld in grijs aardewerk, echter iets wijder en met een geribbelde schouder, is gekend van de site Veemarkt te Antwerpen⁴⁰. In het pottenbakkersafval te Mechelen-Arresthuis is de eenorige grape veelvuldig aanwezig, alhoewel het meestal om grotere exemplaren gaat. In de oudere contexten te Mechelen lijkt de bodem op standvinnen dominant terwijl de bodem op drie pootjes in jongere contexten de overhand neemt⁴¹.

De tweeorige grape is slechts met zekerheid door één randfragment vertegenwoordigd. Het gaat om een eenvoudige opstaande rand op een licht uitstaande, vrij hoge hals (fig. 21: 15). Extern is het fragment dekkend geglaazuurd van rand tot schouder, intern enkel de rand en de hals.

Zoals reeds vermeld heeft het dominante kookkantype een bodem op standvinnen. In het pottenbakkersafval zijn echter ook twee bodemfragmenten met een pootje aangetroffen, beide in rood aardewerk. Eén pootje is vrij kort met een eenvoudige indruk op de zool en lijkt van een kleine een- of tweeorige grapevorm afkomstig. Een bodemfragment met een pootje met één teen is duidelijk van een wat groter type afkomstig en is waarschijnlijk van een tweeorige grape (fig. 21: 16). De bodem is intern ten dele geglaazuurd.

Kan/kruik

De groep van kannen en kruiken vormt met meer dan 32 % ruimschoots de belangrijkste vormsoort in dit pottenbakkersafval (tabel 3). Beide vormtypes worden hier samen besproken omdat op basis van het randtype het onderscheid tussen beide vormen niet kan gemaakt worden. Argumentatie over het onderscheid tussen kan en kruik is terug te vinden in de aardewerkstudie van de regio Oudenaarde⁴². Er kunnen algemeen vier basis randtypes onderscheiden worden: de bandvormige rand, de eenvoudige opstaande rand, de intern verdikte rand en de verdikte rand.

Het meest voorkomende type is de bandvormige rand met doorn, waarvan in totaal 43 exemplaren zijn aangetroffen (fig. 23: 1-30). Hiervan zijn er 30 in grijs aardewerk uitgevoerd, waarvan slechts één die met zekerheid als kruik kan toegewezen worden door de aanwezigheid van een groot en dik worstoor. In rood aardewerk is dit randtype zeker met 13 exemplaren aanwezig, waarvan zes met zekerheid als kruik kunnen geïdentificeerd worden door de aanwezigheid van een groot en dik

⁴⁰ De Mets 1982a, 61-63, fig. 11: 169 (14de eeuw).

⁴¹ Zie o.a. Vanholme & De Groote 2011, plaat 12-13 (C23A: late 13de-eerste kwart 14de eeuw), plaat 33 (C15: eerste helft 14de eeuw) en plaat 40 (C14: midden 14de eeuw).

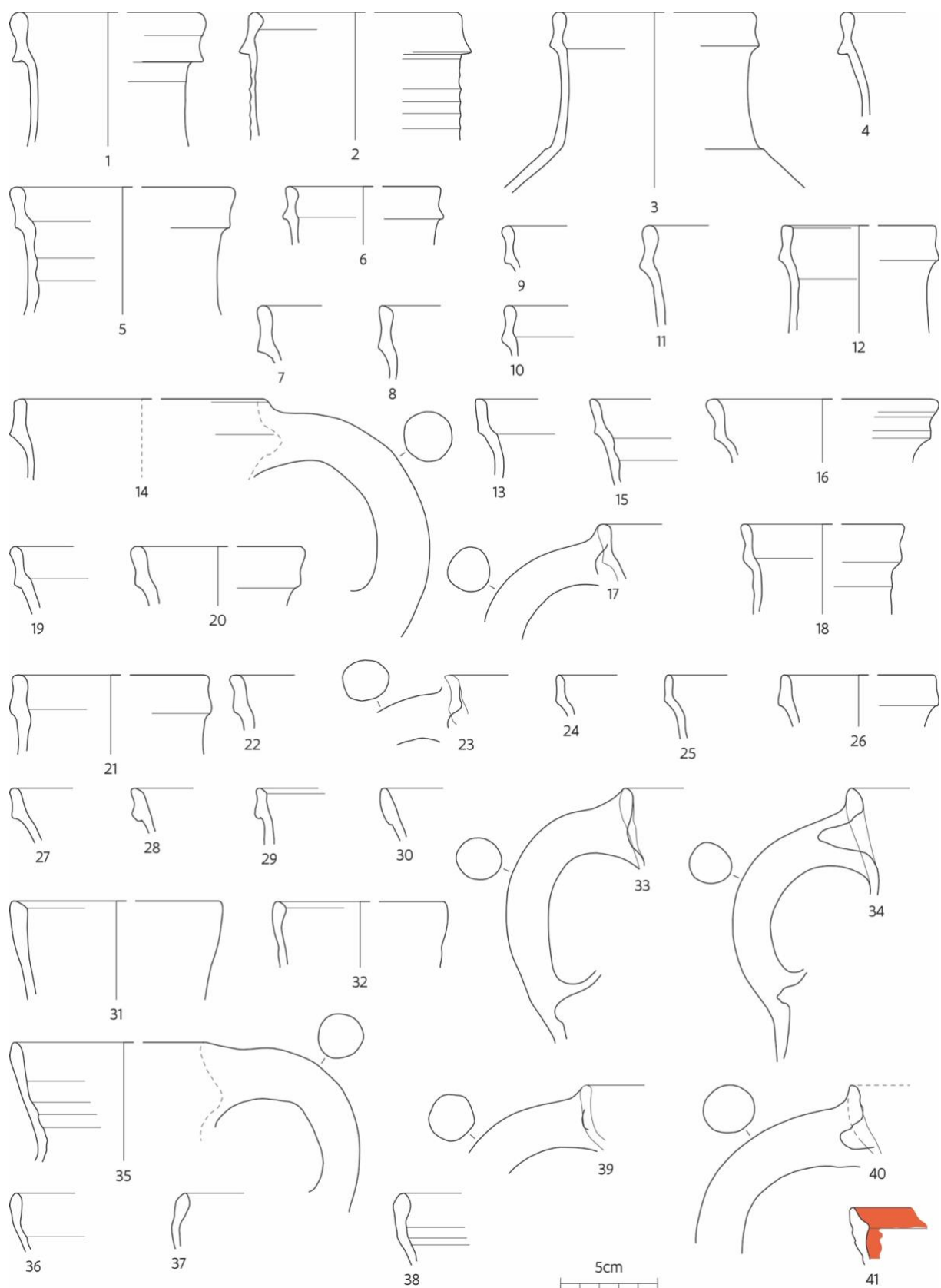
⁴² De Groote 2008, 170.

worstoor en in één geval van een breed met duimindrukken versierd bandoor (fig. 26: 1). Van dit laatste oortype is er ook een kleiner, los exemplaar aanwezig in grijs aardewerk (fig. 24, fig. 26: 2).

De bandvormige randvorm kan verder in een viertal subtypes onderverdeeld worden. De meest voorkomende vorm is de brede bandvormige rand met geprononceerde doorn en afgeronde top (fig. 23: 1-23). Twee subtypes hebben een kortere bandvorm, waarbij de ene een weinig geprononceerde doorn heeft (fig. 23: 24-27) en de andere een verdikte bandvormige rand met uitgesproken doorn (fig. 23: 28-29). Het vierde subtype is slechts door één exemplaar vertegenwoordigd en kenmerkt zich door de strakke, weinig geprofileerde bandvorm zonder doorn of interne dekselgeul (fig. 23: 30)⁴³.

⁴³ Veeckman *et al.* 1992, fig. 5: 2 (14de eeuw).

Figuur 23: Kan- en kruikvormen in grijs (1-6, 8-21, 24-39) en rood (7, 22-23, 40-41) aardewerk. Sch. 1:3.

De eenvoudige opstaande rand, meestal op een convexe hals met draairibbels, is het tweede belangrijke type, hier door 14 exemplaren vertegenwoordigd, uitsluitend in grijs aardewerk (fig. 23: 31-40). Daarvan is op basis van de dikte van het worstoor één exemplaar als kanvorm te herkennen en

een ander fragment als kruik. De overige 12 exemplaren zijn niet verder tot op vormtype terug te brengen. Er kunnen twee subtypes herkend worden. Het meest voorkomende type kenmerkt zich door een eenvoudige min of meer afgeronde rand op een licht uitstaande, ongeribbelde hals (fig. 23: 31-35). Een tweede subtype onderscheidt zich door een rechtopstaande tot wat naar binnen gebogen, licht verdikte en afgeronde top op een convexe, al dan niet licht geribbelde hals (fig. 23: 36-38).

Ten slotte moet nog een laatste randtype vermeld worden dat in het ensemble aanwezig is. Het betreft een intern verdikte rand op een geribbelde hals in de rood aardewerk met extern dekkend glazuur aangetroffen, aangetroffen in spoor 56 (fig. 23: 41). Dit is eigenlijk een 13de-eeuws type dat ten laatste tot het eerste kwart van de 14de eeuw voorkomt. Het kan als residueel beschouwd worden, maar het lijkt toch wel om pottenbakkersafval te gaan, op basis van de kenmerkende oppervlakte textuur met veel kleine kleiresten ('bramen') die er duidelijk op wijzen dat het om ongebruikt aardewerk gaat.

Door de grote fragmentatie van het aardewerk is het moeilijk een goed beeld te krijgen van de vormtypologie en de volumes van de aanwezige kan- en kruikvormen. Naast het reeds vermelde randfragment zijn er slechts vijf andere fragmenten die duidelijk van een kanvorm afkomstig zijn. Naast drie kleine fijne worstoren gaat het om twee gedraaide bodems op een vlakke schijf (fig. 26: 9). Bij de kruik gaat het naast de hierboven vermelde randfragmenten en bandvormige oren nog om een viertal heel dikke worstoren en vijf fragmenten van bodems op standvinnen met een grote diameter, alle in rood aardewerk. Hierbij zijn twee bodemtypes waargenomen: de bodem op een viertal losstaande, twee- of drieledige standvinnen en de bodem op aansluitende enkelvoudige standvinnen (fig. 26: 6-8). Ook bij de 36 algemeen als kan/kruik geregistreerde bodemfragmenten zijn deze twee bodemtypes op standvinnen vastgesteld in zowel rood als grijs aardewerk.

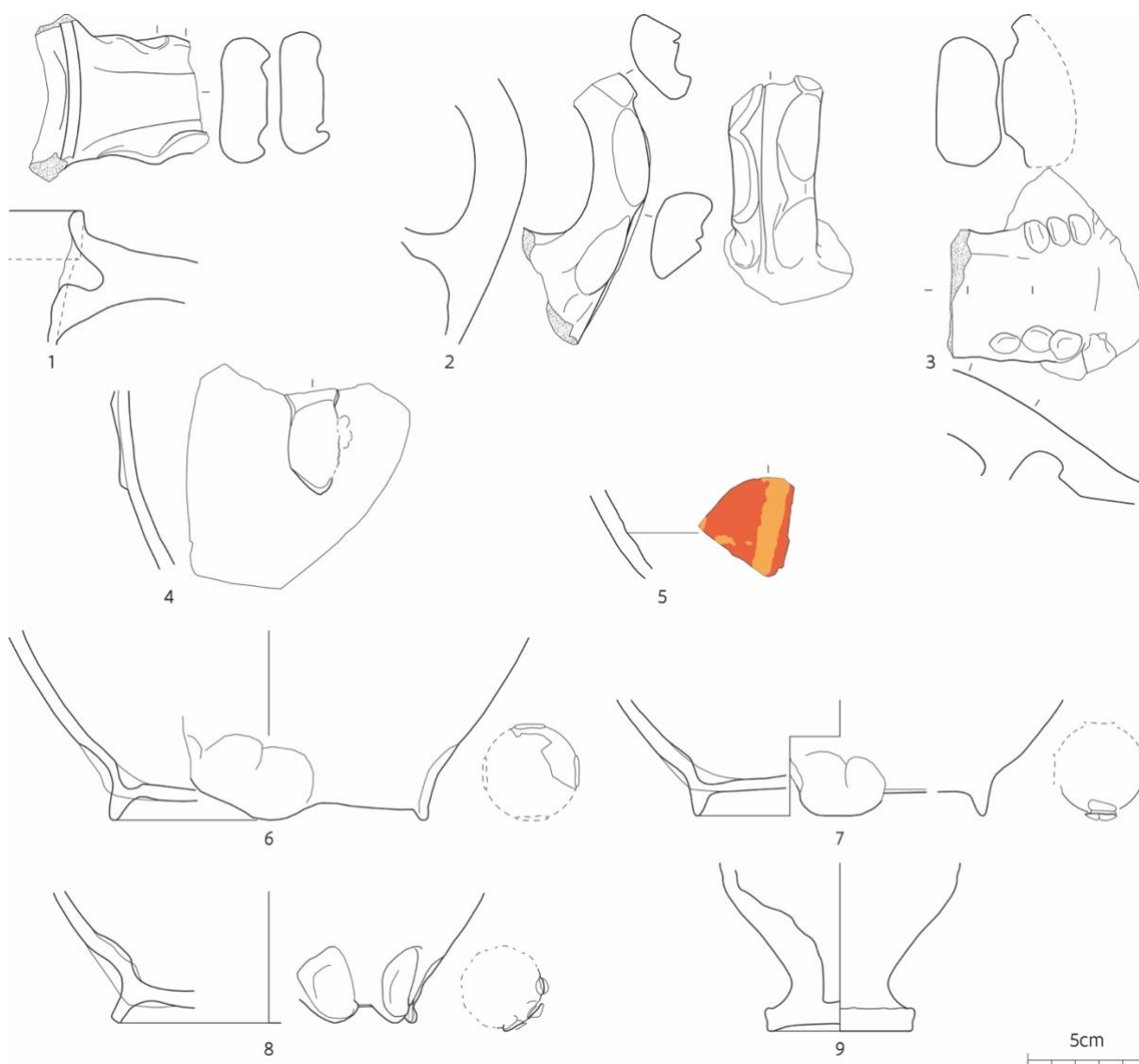

Figuur 24: Onderste deel van bandvormig oor versierd met duimindrukken uit spoor 17 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 25: Buikfragment van een kruik met de aanzet van een reliëfband met vingerindrukken uit spoor 12 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 26: Kan-kruikfragmenten in grijs (1-4, 7, 9) en rood (5-6, 8) aardewerk. Sch. 1:3.

De meeste kan- en kruikvormen waren onversierd, zoals blijkt uit de slechts uitzonderlijk aanwezige fragmenten met decoratie. Naast de twee reeds vermelde bandoren met een decoratie van duimindrukken is er ook een buikfragment met een verticaal geplaatste reliëfband met vingerindrukken dat waarschijnlijk van eenzelfde soort kruik afkomstig is⁴⁴ (fig. 25, fig. 26: 4). Er zijn ook twee wandfragmenten met een sliblijn in witte klei, waarvan vermoed kan worden dat ze van een kan of kruik afkomstig zijn (fig. 26: 5). Het gaat waarschijnlijk om de kan/kruikvorm met geometrische slibversiering in de traditie van het hoogversierd die als de 14de-eeuwse uitloper van deze traditie gezien word, zoals ook vonden uit het 14de-eeuws pottenbakkersafval van Oudenaarde en Aalst hebben aangetoond⁴⁵.

⁴⁴ De Groote *et al.* 2010, fig. 14: 2; De Groote 2018, plaat 47: 4; Vanholme & De Groote 2011, plaat 30 en 31.

⁴⁵ Verhaeghe 1989, 89-90 en fig. 119-120; De Groote 1994, fig. 40, 41 en 42: 3; De Groote 2008:184 en fig. 144-145; De Groote 2018, 115.

Er zijn geen archeologisch volledige exemplaren gekend, zodat over de gehele vorm, het bodemtype en de afmetingen nauwelijks specifieke informatie voorhanden is. Een bodem in grijs aardewerk met drie meerledige losstaande standvinnen is waarschijnlijk van een kom afkomstig. Daarnaast zijn er ook 15 losse bodemfragmenten met (ten dele bewaarde) meerledige standvinnen van een open vorm in grijs aardewerk, die zowel van een grote kom als van een teil kunnen zijn. Er zijn ook twee schouderfragmenten aangetroffen van een grote komvorm met ingesnoerde hals en twee horizontale geplaatste worstoren. Bij één exemplaar was de aanzet zichtbaar van een diagonale reliëfband met vingerindrukken. Het betreft fragmenten van grote voorraadkommen, zoals gekend van andere sites in onder meer Mechelen en Aalst⁴⁷.

Pan

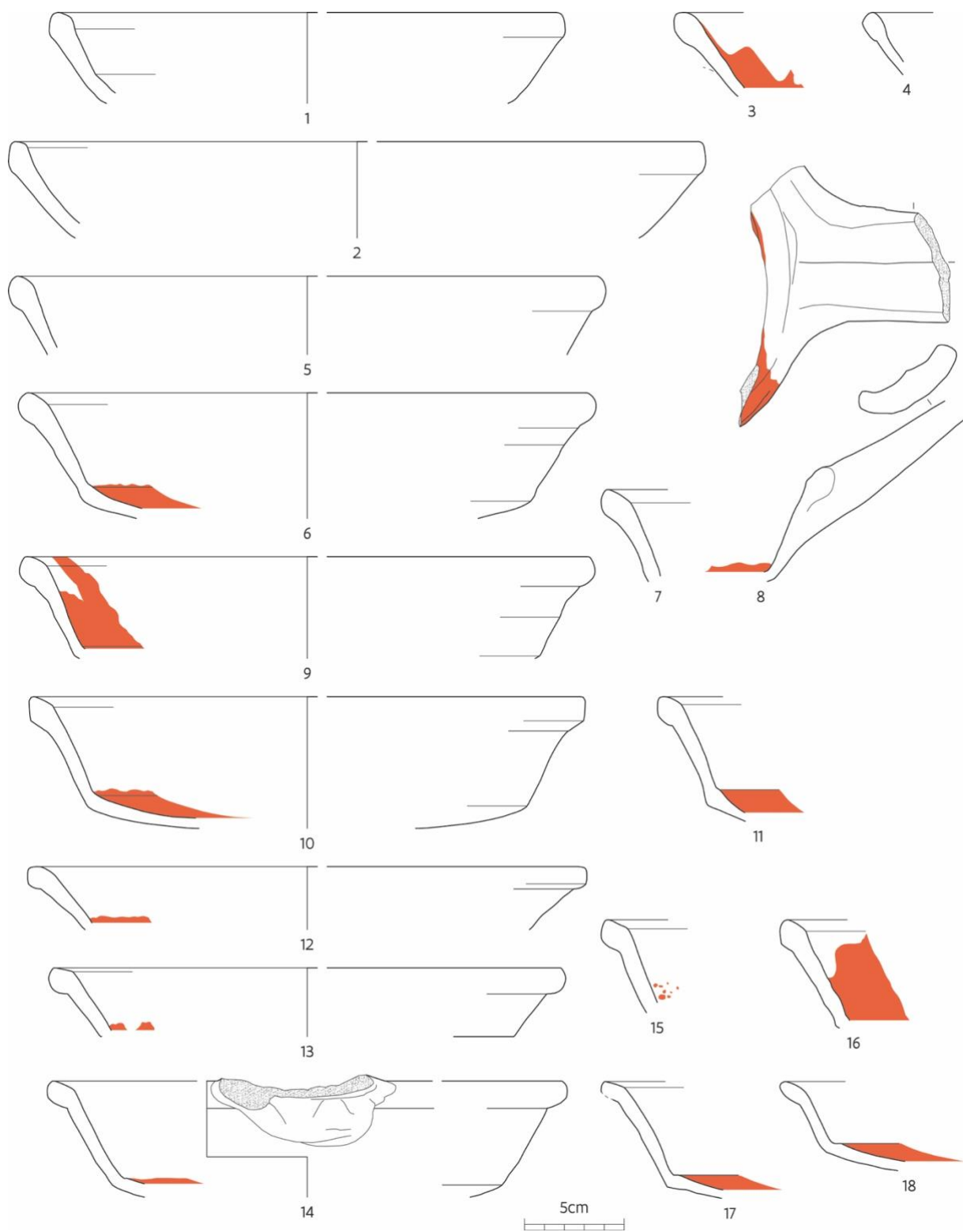
De pan is met minstens 29 exemplaren aanwezig, goed voor 15 % van het totale ensemble, wat het de op een na belangrijkste vorm maakt (tabel 3). De meerderheid is in rood aardewerk met intern een integraal geglazuurde bodem en de aanzet van glazuur of glazuurspatten op de wand. Slechts één exemplaar is zeker in grijs aardewerk, bij een tweetal gaat het om wat onzeker rood aardewerk. Wel op te merken is dat in totaal acht panfragmenten, waaronder vier randen, gebruikssporen in de vorm van beroeting en verbranding vertonen als het gevolg van het gebruik op het vuur, en dit dus niet om pottenbakkersafval gaat (fig. 28: 11 en 23).

Bij het pottenbakkersafval zijn vier basis randtypes te onderscheiden. De rechtopstaande, extern licht verdikte rand is met een viertal exemplaren in het ensemble aanwezig (fig. 28: 1-4). Een vijfde exemplaar vertoont ook al kenmerken van het type met uitgeplooid rand (fig. 28: 5). Dit type met uitgeplooid, verdikte randtop en afgeschuinde binnenzijde is met 19 exemplaren de meest voorkomende randvorm (fig. 28: 6-16). De randtop kan zowel afgerond als afgeplat zijn. Bij twee exemplaren is de uitgeplooid rand onverdikt (fig. 28: 17-18). Met zes exemplaren komt ook de extern verdikte rand vaak voor (fig. 29: 1-4). Een type met een smalle bandvormige rand is slechts met één exemplaar aanwezig (fig. 29: 5). Dit exemplaar met een sterk afwijkende randvorm vertoont extern sporen van beroeting en verbranding en behoort dus niet tot het pottenbakkersafval.

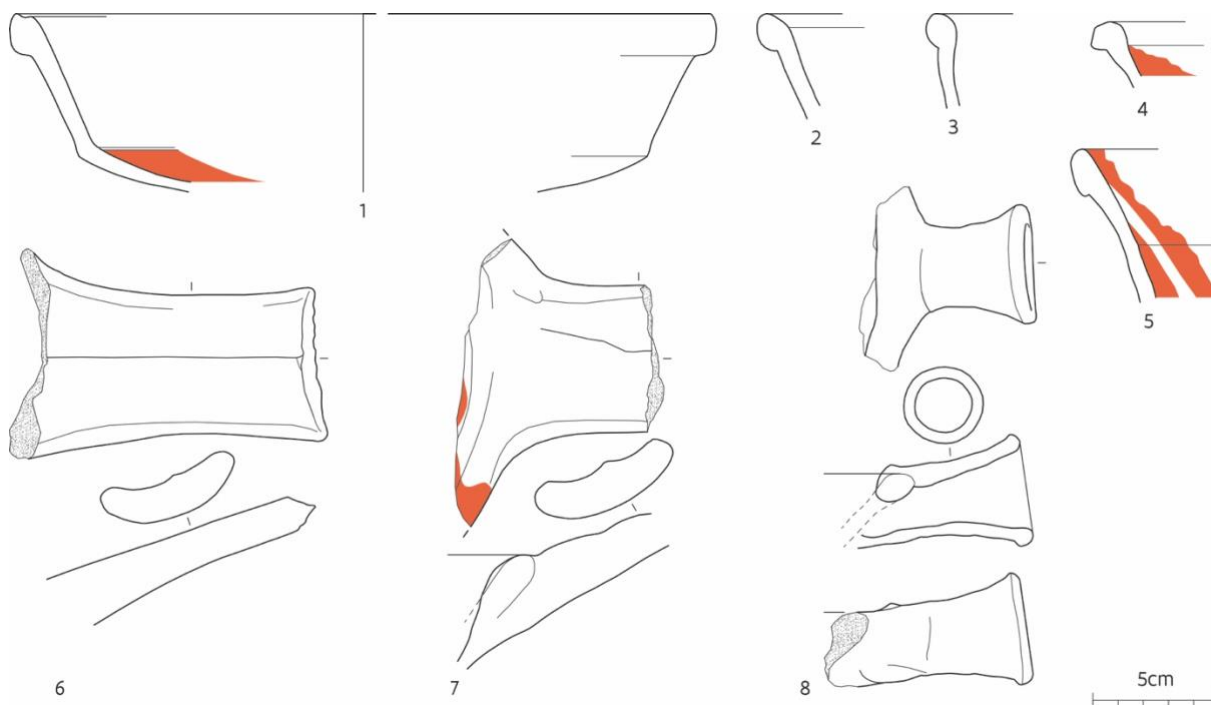
Er zijn in totaal negen fragmenten met steel aangetroffen. Het gaat bijna uitsluitend om vrij korte, brede massieve stelen (fig. 29: 8, 6-7). Eén exemplaar echter, aangetroffen in spoor 2, heeft een korte holle steel die de wand doorboort (fig. 29: 8). Dit is een ouder type dat kenmerkend is voor pannen tot en met de late 13de eeuw tot vroege 14de eeuw, maar daarna volledig verdwijnt⁴⁸. Het moet hier waarschijnlijk als residueel beschouwd worden.

⁴⁷ Vanholme & De Groote 2011, plaat 54: 12, plaat 55: 1, 5, plaat 63: 3, 7-8 (C18: tweede helft 14de eeuw); De Groote 2018, plaat 79: 9 (midden 14de eeuw).

⁴⁸ De Groote 2008, 250. Zie ook Vanholme & De Groote 2011, 129-130, plaat 16 en 166-167, plaat 35.

Figuur 28: Pantypes in grijs (1-2) en rood (3-18) aardewerk. Sch. 1:3.

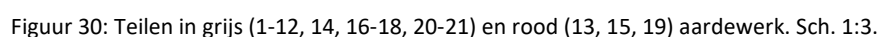
Figuur 29: Pantypes in grijs (1-2) en rood (3-18) aardewerk. Sch. 1:3.

Teil

Ook de teil is in dit ensemble in belangrijke mate aanwezig (fig. 30). Met 25 exemplaren (13 %), drie in rood aardewerk en 22 in grijs aardewerk, is het de derde talrijkst aanwezige vorm in het pottenbakkersafval (tabel 3). Ze behoren typologisch alle tot hetzelfde weinig geprofileerde bandvormige type zonder doorn, kenmerkend voor de 14de eeuw⁴⁹. Daarin zijn enkele subtypes te onderscheiden. De belangrijkste met 15 exemplaren is de smalle bandvorm (fig. 30: 1-11), waarvan twee fragmenten een deel van de typische brede gietopening vertonen (fig. 30: 12). Twee exemplaren in rood aardewerk vertonen dekkend glazuur aan de binnenzijde (fig. 30: 13). Van de brede bandvormige rand en de onverdikte, nauwelijks geprofileerde randvorm is er telkens slechts één exemplaar in het ensemble aanwezig (fig. 30: 14-15). Een ander subtype heeft een sterk verdikte smalle bandvorm, die zo een driehoekige doorsnede vertoont (fig. 30: 16-18). Een laatste subtype heeft een iets meer geprofileerde bandvormige rand, waarbij intern steeds een licht dekselgeul is gecreëerd (fig. 30: 19-20). Eén van deze exemplaren vertoont een brede zone van versinterd loodglazuur aan de buitenzijde maar is intern ongeglazuurd. Ten opzichte van het reeds vermelde contemporaine vergelijkingsmateriaal uit contexten te Mechelen, Puurs en Aalst valt het op dat de rand van de Antwerpse exemplaren algemeen gezien een opvallend smallere bandvorm vertonen.

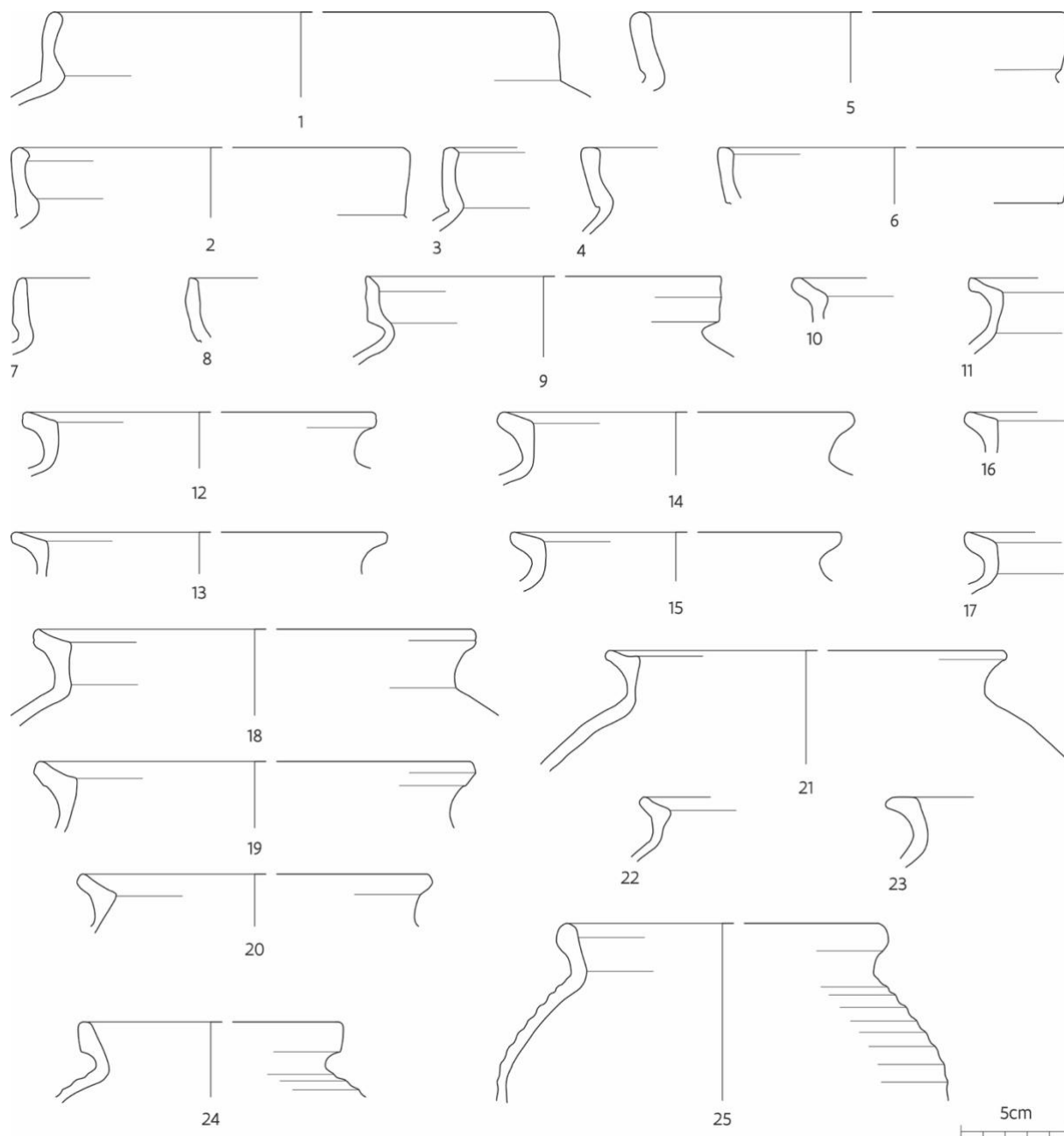
Eén archeologisch volledig exemplaar laat de kenmerkende lensbodem op drie brede meerledige standvinnen zien (fig. 30: 16). Er zijn in het afval talrijke bodemfragmenten met brede meerledige standvinnen aangetroffen, maar meestal kan niet uitgemaakt worden of het om de bodem van een teil of een grote kom gaat. Eén bandvormig randfragment, dat iets sterker geprofileerd lijkt, vertoont gebruikssporen in de vorm van beroeting extern en van een kalkachtige witte aanslag intern, en behoort dus niet tot het productieafval (fig. 30: 21).

⁴⁹ De Groote 2018, 143 en tabel 20 (Aalst); De Groote *et al.* 2010, fig. 22-25 (Puurs); Vanholme & De Groote 2011, 100, type R104-R105 (Mechelen); De Mets 1982b, 65-66, afb. 15: 214 (Antwerpen).

Verspreid over de meeste pakketten zijn in totaal 30 fragmenten van minstens 24 kogelpotvormige voorraadpotten ingezameld, waarmee het ook één van de best vertegenwoordigde vormen is (13 %)

(tabel 3). Er zijn twee basis randtypes te onderscheiden: de manchetvormige rand met 10 exemplaren (fig. 31: 1-9) en de rand met haaks uitstaande top met 14 exemplaren (fig. 31: 10-23). Er zijn geen volledige exemplaren aanwezig, zodat het moeilijk is om uit te maken of het nog om kogelpotvormige recipiënten met lensbodem gaat of toch eerder om vormen die rusten op standvinnen⁵⁰.

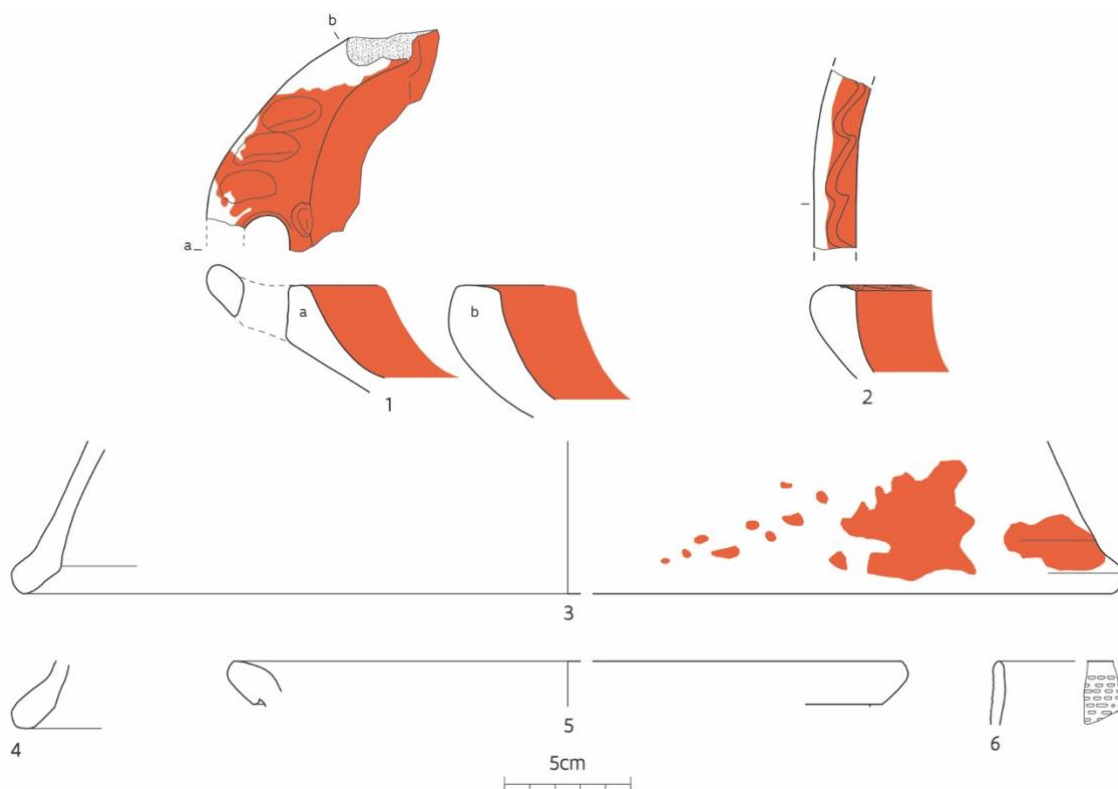
Figuur 31: Voorraadpot- en kogelpotvormen in grijs (1-14, 16-23, 25) en rood (15, 24) aardewerk. Sch. 1:3.

Vetvanger

Er zijn drie fragmenten van vetvangers aangetroffen. Het gaat om twee fragmenten van de rand, waarvan één met lusvormige greep, en een bodemfragment, steeds intern geglaazuurd (fig. 32: 1-2). Deze fragmenten zijn te klein om een goed beeld te kunnen hebben van de volledige vormgeving en de maatverhoudingen. De beide randfragmenten zijn versierd, met enerzijds een zone van kleine

⁵⁰ Cfr. De Mets 1982a, 61, fig. 10: 167-168 (eerste helft 14de eeuw).

vingertopindrukken rond de greep en anderzijds een zigzaggende lijnversiering op de bovenzijde van de rand.

Figuur 32: Fragmenten in rood aardewerk van vetvanger (1-2), vuurklok (3-4) en een ongedetermineerde vorm (5) en van een kan in steengoed (6). Sch. 1:3.

Andere/indet

Naast de hierboven beschreven algemeen voorkomende vormsoorten zijn er ook enkele bijzondere vormen waarvan slechts één exemplaar is aangetroffen of waarvan de determinatie niet zeker is. De enige met zekerheid herkenbare vormen betreft een groot fragment van een zogenaamde dubbelbak in grijs aardewerk⁵¹. Het fragment bestaat uit het centraal tussenschot van ongeveer 8 cm hoog dat van bodem en wand is afgebroken, wat er op wijst dat het om een groot exemplaar gaat.

Buiten de beide reeds eerder besproken randtypes van de voorraadpot zijn er in spoor 35+37 ook twee fragmenten van een andere type kogelpot aangetroffen, beide met sterk geribbelde schouder, die zowel fragmenten van een voorraad- als van een kookpot kunnen zijn. Het ene exemplaar met kleine diameter heeft een korte bandvormige rand op een korte hals (fig. 31: 24) terwijl het andere exemplaar een grote diameter heeft en een korte opstaande rand met verdikte afgeronde top vertoont (fig. 31: 25). Op het eerste zicht lijkt het nog om kogelpotvormige kookpotten te gaan, maar op basis van het vergelijkingsmateriaal uit Antwerpen is het niet uitgesloten dat beide fragmenten van een kookkantype afkomstig zijn⁵².

Twee fragmenten met eenzelfde randtype, bestaande uit een eenvoudige uitgeplooid top, behoren waarschijnlijk tot een vuurklok (fig. 32: 3-4). Bij het grotere fragment kon een randdiameter van iets meer dan 40 cm gemeten worden, wat een extra aanwijzing vormt voor een determinatie als vuurklok. Het heeft een rood baksel en vertoont een band loodglazuur aan de buitenzijde, terwijl het kleinere fragment in een bruingrijs versinterd baksel slechts enkele externe glazuurspatten vertoont.

⁵¹ Cfr. De Groote 2008, 286-287.

⁵² De Mets 1982a, 61, fig. 11: 169 (14de eeuw).

Ten slotte zijn er nog twee rode en vijf grijze randfragmenten die te klein zijn voor een determinatie op vorm. Eén fragment in rood aardewerk vertoont extern beroetingsporen (fig. 32: 5). Deze uitgelopen en ondersneden bandvormige rand maakt een identificatie als pan weinig waarschijnlijk, alhoewel dit niet kan uitgesloten worden.

-Het ovenafval

Naast het hierboven beschreven productieafval is er ook wat afval aangetroffen dat van de pottenbakkersovens zelf afkomstig is. De meest opvallende fragmenten zijn twee fragmenten van kleirollen die dienden om de stookruimte onder de bakruimte, gelegen tussen de centrale sokkel en de wand, te overbruggen (fig. 33-34). Deze fragmenten tonen met zekerheid aan dat de oven of ovens waarin dit aardewerk werd geproduceerd van het staande type waren⁵³. Dit oventype wordt vanaf de 13de eeuw aangetroffen in productiesites in Vlaanderen en Nederland⁵⁴.

Buiten deze kleirollen bevat het vondstenensemble ook wat ander constructieafval van de oven in de vorm van brokken sterk verbrande leem. Uit de ovenvulling zelf komen de vele baksteen- en tegelfragmenten met versinterde glazuursporen, die dienden als steunelementen voor de vulling van de oven, en vele kleine brokken zogenaamde silicaslakken.

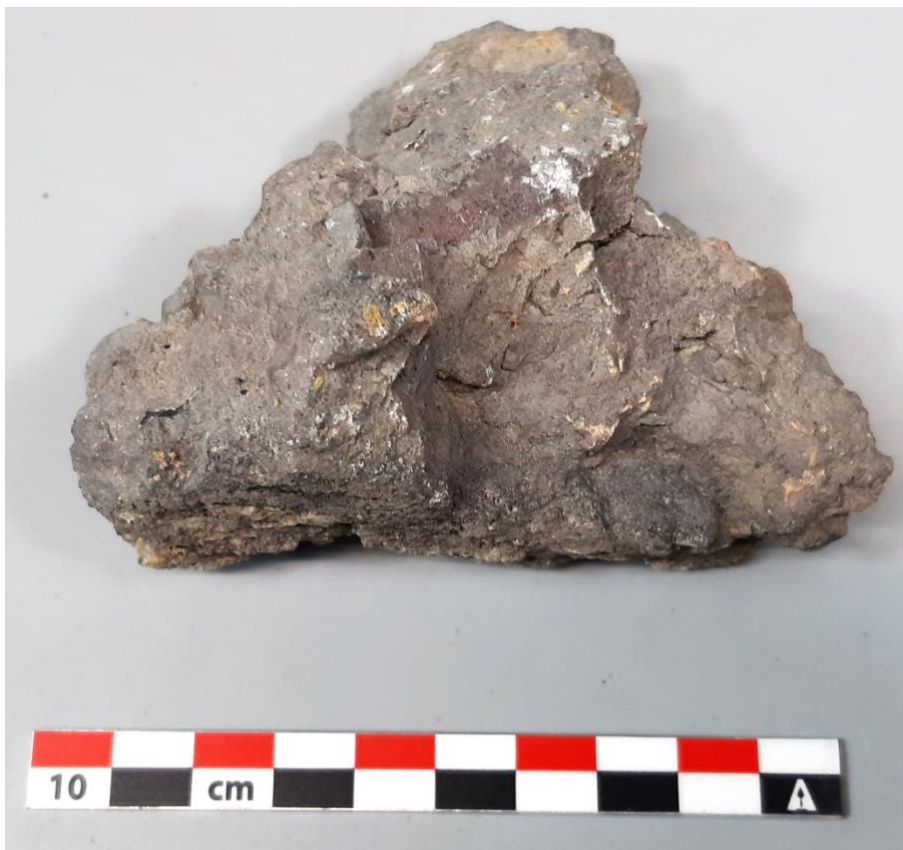
Figuur 33: Kleirol, losse vondst (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 34: Kleirol uit spoor 2 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

⁵³ De Groote 1994, 367-371, fig. 21-23.

⁵⁴ Heege 2007, 54-55; De Groote 2022, 60.

8.1.3 Besluit aardewerk

Het aardewerkensemble dat is aangetroffen in verschillende vullingspakketten bij de vondstmelding van Antwerpen-Oever 5 is zonder twijfel het afval van een pottenbakkersatelier. Op enkele residuele scherven na die in de 13de tot vroege 14de eeuw te plaatsen zijn is het ensemble in de 14de eeuw te dateren, zowel op basis van de typologie en het vergelijkingsmateriaal uit Antwerpen en Mechelen, als op basis van de kleine hoeveelheid steengoed dat tussen het afval is aangetroffen. De aanwezigheid

van bepaalde vormtypes zoals het bord met sliblijnversiering, de teil, de drinkkan en de tweeorige grape, in samenhang met het drinkkatype in steengoed, zorgen ervoor dat een scherpere datering tussen 1325 en 1375/1400 voorop gesteld kan worden.

De aanwezigheid van kleirollen suggereert dat dit aardewerk vervaardigd werd in een oven van het staande of verticale type, een oventype dat vanaf de 13de eeuw opnieuw in gebruik kwam in onze regio's. De ligging van de site in de directe nabijheid van de archeologisch reeds vastgestelde pottenbakkerssite van de Korte Ridderstraat, maakt het hoogst waarschijnlijk dat dit ovenafval afkomstig is van een van de ateliers die daar gelegen waren. Vergelijkend onderzoek met de vondsten aldaar zal hierover meer duidelijkheid kunnen brengen. Dit is momenteel echter nog niet mogelijk omdat de vondsten uit de Korte Ridderstraat van de onderzoeken uit 1987 en 2004 niet bestudeerd en gepubliceerd zijn. Het beperkte ensemble uit Antwerpen-Oever maakt echter duidelijk dat het onderzoekspotentieel heel hoog is en dat de uitwerking ervan grote kenniswinst in zich draagt.

8.2 BOUWMATERIALEN

Drie volledige bakstenen werden ingezameld uit S1, S23 en S25. Ze vertoonden allen sporen van een geelgrijze zandige kalkmortel en hadden allemaal dezelfde maat: 18x8/9x4cm. Verder werden in meerdere sporen (S2, S6, S36, S48, S50 en S56) talrijke fragmenten van eenzelfde soort baksteen aangetroffen (13). Deze kwamen tevoorschijn bij het uitzeven van de grondmonsters net als de volgende natuurstenen. Kalksteenfragmenten (14) uit S2, S6, S48, S50 en S56, lei- en zandsteen (33) uit S2, S6, S12, S29, S48, S50 en S56.

Uit de gezeefde monsters van S2, S48 en S56 (houtschoolrijke stortlagen) en S6 (opvullingslaag van een kuil) werden enkele verbrande leembrokken ingezameld. Deze verbrande leembrokken zijn toe te schrijven aan afval van een pottenbakkersoven (fig. 35-36) (zie eerder § 8.1.2).

8.3 METAAL

In totaal werden slechts vier fragmenten metaal (allen in ijzer) aangetroffen. Het betreft een gebogen plaat waarvan we de functie niet kunnen herkennen (uit S2), en drie fragmenten van spijkers (2) uit S34 en 1 losse vondst.

8.4 DIERLIJK BOT⁵⁵

Uit verschillende stratigrafische eenheden die tijdens de opgraving werden aangesneden zijn stalen genomen waarin dierlijke resten aanwezig waren. Een overzicht wordt gegeven in tabel 4. Het gaat om een klein ensemble met een groot aandeel niet te determineren stukken (27 op een totaal van 42) en dus een geringe informatieve waarde. De enige opvallende vondst is de hoornpit van een geit (*Capra aegagrus* f. *hircus*), een dier dat in middeleeuwse en postmiddeleeuwse sites doorgaans geheel ontbreekt in het consumptieafval. Het stuk uit deze site is dan ook wellicht als artisaan afval te interpreteren. Vanwege het geringe potentieel aan kenniswinst van dit ensemble is besloten er geen verdere bespreking aan te wijden en om ook wat kleinere visresten uit spoor 48 niet verder te laten bestuderen.

⁵⁵ Determinatie en assessment door An Lentacker (agentschap Onroerend Erfgoed).

[illegible]

9 INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

De aangetroffen sporen zijn enerzijds allemaal vullingspakketten van een oude inham aan de rechteroever van de Schelde die zich ter hoogte van de latere Oever bevond. Deze lagen bevatten productie- en ovenafval afkomstig van een of meerdere pottenbakkers die gevestigd waren ten oosten van de site, langsheen de parallel gelegen Korte Ridderstraat. Op basis van de studie van het aardewerk zijn deze vullingspakketten te dateren tussen 1325 en 1375/1400. Anderzijds zijn er muurrestanten die waarschijnlijk toe te schrijven zijn aan een gebouw dat in de 16de eeuw op het plein de Oever stond en enkel zichtbaar en gekend is van een kaart uit 1585.

De onderzoeksvragen die vooropgesteld werden in het archeologierapport kunnen allen beantwoord worden.

- Wat zijn de talrijke lagen die aflopen naar het westen?
Al de aangetroffen lagen zijn vullingspakketten gestort in een depressie/inham op de rechteroever van de Schelde waarin talrijke vondsten zitten die wijzen op het storten van afval van een of meerdere pottenbakkersateliers uit de directe omgeving, hoogstwaarschijnlijk van de achter Oever gelegen Korte Ridderstraat.
- Hoe oud zijn deze lagen?
Het aanwezige aardewerk dateert deze lagen tussen 1325 en 1375/1400.
- Waartoe behoren de bakstenen muur- en funderingsresten?
De muurresten doorsnijden de talrijke oudere vullingspakketten. De Oever zou volgens de bronnen steeds een open plein/ruimte geweest zijn. De hier aanwezige muurresten zouden volgens de cartografische bronnen kunnen toebehoren aan een gebouw dat weergegeven is op een kaart van Aitzing, gepubliceerd door Dejardin van het einde van de 16de eeuw. Dit is het enigste gebouw dat ooit op het plein zelf zichtbaar is en waarvan de functie niet gekend is.
- Hoe oud zijn deze constructies?
De hoger vermelde kaart dateert uit de 1585 en de constructies zijn dus waarschijnlijk uit de 16de eeuw of iets ouder.
- Behoren ze tot eenzelfde fase?
De opbouw, gebruikte bakstenen en het verloop van de muurresten doen ons besluiten dat al de muurresten, inclusief het uitbraakspoor S32 tot eenzelfde fase behoren.
- Is er een evolutie vast te stellen binnen de verschillende onderdelen van de constructie?
Neen.
- Kunnen de *archaeologica* bijdragen tot de interpretatie van de aanwezige sporen en hun datering?
Door de aanwezige ceramiek en het aanwezige afval afkomstig van pottenbakkersovens zelf konden de talrijke aanwezige lagen gedetermineerd worden als afvallagen van pottenbakkersateliers gelegen in de directe nabijheid van de archeologisch vastgestelde pottenbakkerssite van de Korte Ridderstraat. De aangetroffen lagen zijn te dateren tussen 1325 en 1375/1400.
- Welke planten en vruchten werden aangetroffen in de bemonsterde lagen?
Het gaat vooral om resten van consumptieafval en wilde planten die met menselijke activiteiten in verband kunnen gebracht worden. Door de lage densiteit aan materiaal kunnen er geen verdere verantwoorde conclusies getrokken worden.

- De afvalresten uit de vullingslagen kunnen gekoppeld worden aan en komen waarschijnlijk uit de pottenbakkersovens die tijdens oudere opgravingen in de Korte Ridderstraat ten oosten van de Oever. Vergelijkend onderzoek met de vondsten aldaar zal hierover meer duidelijkheid kunnen brengen. Dit is momenteel echter nog niet mogelijk omdat de vondsten uit de Korte Ridderstraat van de onderzoeken uit 1987 en 2004 ten westen van de Oever niet bestudeerd en gepubliceerd zijn.

- Het merendeel van de vondsten (27 op 41) zijn niet gedetermineerd. De enigste opvallende vondst is een hoornpit van een geit, een dier dat in middeleeuwse en postmiddeleeuwse sites doorgaans geheel ontbreekt in het consumptieafval. Het stuk uit deze site is dan ook wellicht als artisaan afval te interpreteren. Vanwege het geringe potentieel aan kenniswinst van dit ensemble is besloten er geen verdere onderzoek aan te wijden en om ook wat kleinere visresten uit spoor 48 niet verder te bestuderen.

10 SAMENVATTING

Na de melding van een toevalsvondst op de Oever 5 te Antwerpen werden door het agentschap Onroerend Erfgoed de aangetroffen sporen gedocumenteerd en opgegraven.

Op de gekende cartografisch bronnen is de Oever, na het dempen van de inham op de rechteroever van de Schelde, steeds een open plein/ruimte geweest en gaat men ervan uit dat de rooilijn van de Oever steeds dezelfde was tot op vandaag. Dit is zichtbaar op meerdere historische kaarten vanaf 1560. De Oever blijft vanuit historisch-archivalisch standpunt nog een groot vraagteken.

De aangetroffen sporen bestonden uit muurresten, opeenliggende lagen en enkele kuilen. De muurresten zijn qua gebruikte bakstenen - steeds werden dezelfde soort en grootte van bakstenen gebruikt - opbouw, mortel en het verloop terug te brengen tot één gebouw. Al deze muurresten doorsnijden de stortlagen die in westelijke richting aflopen. Op het plein de Oever stond voor zover we weten slechts éénmaal een gebouw. Op een kaart van Aitzing, gepubliceerd door Dejardin in 1585, staat dit gebouw afgebeeld waarvan we vermoeden dat dit het gebouw is waartoe de aangetroffen muurresten behoren. Verder informatie over dit gebouw is er momenteel echter niet.

De aangetroffen lagen en vullingspakketten van vermoedelijk een oude depressie en de inham aan de rechteroever van de Schelde en de opvullingslagen van een paar kuilen, bevatten talrijke aardewerk vondsten die voornamelijk te dateren zijn tussen 1325 en 1400. Het aanwezige aardewerk is duidelijk productieafval van pottenbakkersateliers die in opgravingen uit 1987 en 2004 werden aangetroffen te westen van Oever, langsheen de Korte Ridderstraat. Ook de aanwezigheid van ovenafval wijst in die richting. De aanwezigheid van kleirollen suggereert dat dit aardewerk vervaardigd werd in een oven van het staande of verticale type, een oventype dat vanaf de 13de eeuw opnieuw in gebruik kwam in onze regio's. Vergelijkend onderzoek met de vondsten van de pottenbakkersateliers aan de Korte Ridderstraat zal hierover meer duidelijkheid kunnen brengen. Dit is momenteel echter nog niet mogelijk omdat deze vondsten nog niet bestudeerd en gepubliceerd zijn. Het beperkte ensemble uit Antwerpen-Oever maakt echter duidelijk dat het onderzoekspotentieel heel hoog is en dat de uitwerking ervan grote kenniswinst in zich draagt.

Er zijn slechts een paar metaalvondsten gedaan tijdens het onderzoek. Zij geven geen bijkomende informatie.

De enigste opvallende vondst bij het dierlijk bot is een hoornpit van een geit, een dier dat in middeleeuwse en postmiddeleeuwse sites doorgaans geheel ontbreekt in het consumptieafval. De andere bot- en visresten hebben een gering potentieel van kenniswinst en zijn niet verder bestudeerd.

In totaal zijn er twaalf monsters gecontroleerd op de aanwezigheid van zaden en vruchten. Deze bevatten slechts weinig botanische resten. De meeste zijn daarenboven onverkoold. Het gaat vooral om consumptieresten en resten van wilde planten die met menselijke activiteit kunnen in verband worden gebracht. Er kunnen geen wetenschappelijke verantwoorde conclusies getrokken worden uit dit vondstensemble.

12 BIJLAGEN

12.1 INVENTARIS VAN DE FOTO'S

Fotonr.	Werkput	Vlak	Spoornr.	Type	Omschrijving/Datum
1	1	1	/	algemeen	zicht op de werken op 12/09/2017
2	1	1	/	algemeen	zicht op de opgraving en werkput op 12/09/2017 vanuit het noorden
3	1	1	/	algemeen	zicht op de opgraving en werkput op 12/09/2017 vanuit het noorden
4	1	1	/	algemeen	zicht op de opgraving en werkput op 12/09/2017 vanuit het noorden
5	1	1	/	algemeen	zicht op de opgraving en werkput op 12/09/2017 vanuit het westen
6	1	1	/	algemeen	zicht op de opgraving en werkput op 12/09/2017 vanuit het zuiden
7	1	1	/	algemeen	zicht op de opgraving en werkput op 12/09/2017 vanuit het zuidoosten
8	1	1	/	algemeen	zicht op de opgraving en werkput op 12/09/2017 vanuit het zuidwesten
9	1	1	/	algemeen	zicht op de opgraving en werkput op 12/09/2017 vanuit het oosten
10	1	1	/	algemeen	zicht op de opgraving en werkput op 12/09/2017 vanuit het noorden
11	1	1	S1 tot S24	algemeen overzicht	noordelijk deel van de werkput op 12/09/2017 vanuit het oosten
12	1	1	S1 tot S24	algemeen overzicht	noordelijk deel van de werkput op 12/09/2017 vanuit het oosten
13	1	1	S1 tot S24	algemeen overzicht	noordelijk deel van de werkput op 12/09/2017 vanuit het zuiden
14	1	1	S1 tot S24	algemeen overzicht	noordelijk deel van de werkput op 12/09/2017 vanuit het zuiden
15	1	1	S1 tot S24	algemeen overzicht	noordelijk deel van de werkput op 12/09/2017 vanuit het oosten
16	1	1	S23 tot S39	algemeen overzicht	middendeel van de werkput op 12/09/2017 vanuit het westen
17	1	1	S23 tot S39	algemeen overzicht	middendeel van de werkput op 12/09/2017 vanuit het westen
18	1	1	S23 tot S39	algemeen overzicht	middendeel van de werkput op 12/09/2017 vanuit het westen
19	1	1	S23, S25, S26, S27, S31 en S32	algemeen overzicht	middendeel van de werkput op 12/09/2017 vanuit het westen
20	1	1	S1 tot S24	algemeen overzicht	noordelijk deel van de werkput op 12/09/2017 vanuit het westen
21	1	1	S1 tot S24	algemeen overzicht	noordelijk deel van de werkput op 12/09/2017 vanuit het oosten
22	1	1	S1 tot S24	algemeen overzicht	noordelijk deel van de werkput op 12/09/2017 vanuit het noorden
23	1	1	S1 tot S24	algemeen overzicht	noordelijk deel van de werkput op 12/09/2017 vanuit het noorden
24	1	1	S23, S25, S26, S27, S31 en S32	algemeen overzicht	middendeel van de werkput op 12/09/2017 vanuit het oosten
25	1	1	S23, S25, S26, S27, S31 en S32	algemeen overzicht	middendeel van de werkput op 12/09/2017 vanuit het oosten
26	1	1	S23 tot S39	algemeen overzicht	Zuidelijk deel van de werkput op 12/09/2017 vanuit het oosten
27	1	1	S23, S25, S26, S27, S31 en S32	algemeen overzicht	middendeel van de werkput op 12/09/2017 vanuit het oosten
28	1	1	S23, S25, S26, S27, S31 en S32	algemeen overzicht	middendeel van de werkput op 12/09/2017 vanuit het oosten

Fotonr.	Werkput	Vlak	Spoornr.	Type	Omschrijving/Datum
29	1	1	S1 tot S32	algemeen overzicht	noordelijk- en middendeel van de werkput op 12/09/2017 vanuit het zuiden
30	1	1	noordprofiel	algemeen overzicht	vanuit het zuiden op 15/09/2017
31	1	1	noordprofiel	algemeen overzicht	vanuit het zuiden op 15/09/2017
32	1	1	noordprofiel S1, S2, S5 en S54 tot S57	detail	vanuit het zuiden op 15/09/2017
33	1	1	noordprofiel S1, S2 en S54 tot S57	detail	vanuit het oosten op 15/09/2017
34	1	1	kuil S6	detail	vanuit het oosten op 15/09/2017
35	1	1	funderingen en uitbraaksporen S23, S25, S26, S28 en S32	detailoverzicht	vanuit het noorden op 15/09/2017
36	1	1	verstoring S27	detailoverzicht	vanuit het noorden op 15/09/2017
37	1	1	noordprofiel S43 tot S52	detail	vanuit het zuiden op 15/09/2017
38	1	1	noordprofiel S43 tot S52	detail	vanuit het zuiden op 15/09/2017
39	1	1	noordprofiel S1 en aansluitende lagen	detail	vanuit het zuiden op 15/09/2017
40	1	1	noordprofiel S43 tot S52	detail	vanuit het zuiden op 15/09/2017
41	1	1	noordprofiel S43 tot S52	detail	vanuit het zuiden op 15/09/2017
42	1	1	noordprofiel S1, S5 en S43 tot S52	detail	vanuit het zuiden op 15/09/2017
43	1	1	noordprofiel S1, S5 en S43 tot S52	detail	vanuit het zuiden op 15/09/2017
44	1	1	zuidelijk deel westprofiel	overzicht	vanuit het oosten op 15/09/2017
45	1	1	zuidelijk deel westprofiel	detail	vanuit het oosten op 15/09/2017
46	1	1	zuidelijk deel westprofiel	overzicht	vanuit het oosten op 15/09/2017

12.2 FOTO'S

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

12.3 LIJST VAN SPOREN

Spoornr.	type	interpretatie	Beschrijving (al de gebruikte bakstenen meten 18 x 9/8 x 4cm)
1	muur	muurfundering; 56 cm breed	bakstenen; gele zandige kalkmortel
2	kuil	opvullingslaag in kuil	donkerbruine tot zwarte lemige zandvulling; baksteen-, houtschool-, en mortelfragmenten
3	laag	vaste ondergrond?	geel lemig zand
4	laag	stortlaag	donkerbruine lemige zandvulling; baksteen-, houtschool- en mortelfragmenten
5	kuil	insteek van S1,	bruine lemige zandvulling; baksteen-, houtschool en mortelfragmenten; gaat door alle lagen heen
6	kuil	opvullingslaag in kuil (Ø170 cm)	donkerzwartbruine tot zwarte lemige zandvulling; baksteen-, houtschool-, en mortelfragmenten
7	kuil	opvullingslaag in kuil (Ø170cm)	onderliggende laag van S6; lemige zandvulling ; veel baksteen- en mortelfragmenten
8	laag	opvullings- of stortlaag	grijsgroene lemige zand met gele vlekken
9	langwerpig spoor	Uitbraak (300 x 70 cm)	grijsgroene tot geelgrijze lemige zandvulling; talrijke mortelfragmenten
10	laag	opvullings- of stortlaag	grijsgroene tot zwartgrijze lemige zandvulling met gele vlekken; baksteen-, houtschool- en mortelfragmenten
11	puin	steen- of mortelfragment	geel tot lichtgeel; Maastrichtersteen??
12	laag	opvullings- of stortlaag	grijsgroene tot donkergrijze lemige zandvulling; baksteen-, houtschool- en mortelfragmenten
13	laag	opvullingslaag of vaste bodem?	gele tot geelgrijze lemige zandvulling
14	laag	opvullings- of stortlaag	zwarte tot donkergrijze lemige zandvulling; houtschool- en mortelfragmenten
15	laag	opvullings- of stortlaag	zwarte tot donkergrijze lemige zandvulling; baksteen-, houtschool- en mortelfragmenten
16	laag	opvullings- of stortlaag	gele tot geelgrijzelemige ge zandvulling; houtschool- en mortelfragmenten
17	laag	opvullings- of stortlaag	zwarte tot donkergrijze lemige zandvulling; baksteen-, houtschool- en mortelfragmenten; talrijke ceramiek scherven
18	laag	opvullings - of stortlaag	gele tot geelgrijze lemige zandvulling
19	laag	opvullings- of stortlaag	donkergrijze tot grijsgroen lemige zandvulling; houtschool- en mortelfragmenten
20	laag	opvullings- of stortlaag	grijsgroen lemige zandvulling; baksteen-, houtschool- en mortelfragmenten
21	laag	opvullings- of stortlaag	donkergrijze tot zwarte lemige zandvulling; baksteen-, houtschool- en mortelfragmenten
22	laag	opvullings- of stortlaag	grijsgroen lemige zandvulling; baksteen-, houtschool- en mortelfragmenten
23	muur	muurfundering; 68 cm breed en min 400 cm lang	bakstenen; gele zandige kalkmortel sluit onder S27 aan bij S28
24	laag	vaste ondergrond?	geel lemig zand

Spoornr.	type	interpretatie	Beschrijving (al de gebruikte bakstenen meten 18 x 9/8 x 4cm)
25	muur	muurfundering; 60cm breed en min 330 cm lang	bakstenen; gele zandige kalkmortel deels onderbroken door uitbraak S32
26	muur	muur- of pijlerfundering; 90 x 53 cm	bakstenen; gele zandige kalkmortel
27	kuil	opvullingslaag in kuil (± 100 tot 150 cm Ø)	donkergrijze tot zwarte lemige zandvulling met baksteen-, houtskool- en mortelfragmenten; heeft deel van S23, S26 en S28 verstoord
28	muur	muurfundering; 55cm breed en 480 cm lang	bakstenen; gele zandige kalkmortel; grotendeels vernield door latere afbraak;
29	laag	opvullings- of stortlaag	donkergrijze tot zwarte lemige zandvulling; baksteen-, vooral houtskool- en mortelfragmenten
30	laag	opvullings- of stortlaag	donkergrijze tot grijsgroene lemige zandvulling; houtskool- en mortelfragmenten
31	laag	opvullingslaag	bruinigrijze tot groengrijze lemige zandvulling; baksteen-, houtskool- en mortelfragmenten
32	langwerpig spoor	uitbraak (265 x 50 cm)	grijsgroene tot geelgrijze lemige zandvulling; talrijke mortel- en baksteen fragmenten
33	laag	opvullings- of stortlaag	grijsgroen lemige zandvulling; baksteen-, houtskool- en mortelfragmenten
34	laag	opvullings- of stortlaag	grijsgroen tot grijsgele lemige zandvulling; houtskool- en mortelfragmenten
35	laag	opvullings- of stortlaag	donkergrijze tot zwarte lemige zandvulling; baksteen-, vooral houtskool- en mortelfragmenten
36	kuiltje	opvullingslaag Ø 80 cm	roodbruine lemige zandvulling met verbrande leembrokken en houtskool
37	laag	opvullings- of stortlaag	grijsgroen tot grijsgele lemige zandvulling; houtskool- en mortelfragmenten
38	laag	opvullingslaag of vaste bodem?	gele tot geelgrijze lemige zandvulling
39	laag	opvullings- of stortlaag	zwarte tot donkergrijze lemige zandvulling; baksteen-, houtskool en mortelfragmenten; talrijke ceramiek scherven
40	laag	opvullingslaag of vaste bodem?	gele tot geelgrijze lemige zandvulling
41	verstoring	recente verstoring	donkerbruine lemige zandvulling
42	laag in noordprofiel	opvullings- of stortlaag	gele lemige zandvulling; mortelfragmenten
43	laag in noordprofiel	opvullings- of stortlaag	grijze tot donkergrijze lemige zandvulling; mortelfragmenten
44	laag in noordprofiel	opvullings- of stortlaag	geelgrijze lemige zandvulling met wat mortelfragmenten
45	kuil noordprofiel	opvullingslaag	Bruinigrijze lemige zandvulling met mortelfragmenten
46	laag in noordprofiel	opvullings- of stortlaag	donkerbruine tot geelbruine lemige zandvulling met wat mortelfragmenten
47	laag in noordprofiel	opvullings- of stortlaag	roodbruine tot geelbruine lemige zandvulling met talrijke baksteenfragmenten
48	laag in noordprofiel	opvullings- of stortlaag	donkerbruine tot zwarte lemige zandvulling met baksteen-, mortel- en houtskoolfragmenten
49	laag in noordprofiel	opvullings- of stortlaag	grijze tot donkergrijze lemige zandvulling; baksteen-, mortel- en houtskoolfragmenten
50	laag in noordprofiel	opvullings- of stortlaag	donkerbruine tot zwarte lemige zandvulling; baksteen-, mortel- en houtskoolfragmenten
51	laag in noordprofiel	opvullings- of stortlaag	grijze tot donkergrijze lemige zandvulling; baksteen-, mortel- en houtskoolfragmenten
52	laag in noordprofiel	opvullings- of stortlaag	donkerbruine tot zwarte lemige zandvulling; baksteen-, mortel- en houtskoolfragmenten
53	laag in noordprofiel	puinlaag afbraak; bedekt volledig insteek S5 en fundering S1 en S54 tot S57	grijsgele lemige zandvulling met puin van baksteen- en mortelfragmenten
54	laag in noordprofiel	onderste deel puinlaag afbraak;	grijsgele lemige zandvulling met puin van mortelfragmenten
55	laag in noordprofiel	opvullings- of stortlaag	Bruingrijs gevlekte lemige zandvulling; wat mortelfragmenten

12.4 INVENTARIS AARDEWERK

Inv. Nr	spoor	tek.	Soort	Baksel	techniek	Vorm	Type	Versiering	Gebruiks- sporen	Datum begin	Datum eind	R	W	B	F	MAI	Opmerkingen
1	34		rood	rood	loodglazuur	teil	band			1300	1400	1					1
1	34		rood	rood	loodglazuur					1300	1400		2				
1	34		grijs	grijs						1300	1400		9				
2	37	x	rood		versinterd	loodglazuur	kogelpot	blok	ribbels	1300	1400	1					1
																	slechts enkele glazuurspatten, zeer hard paarsroodbruin baksel
2	37	x	rood		versinterd	loodglazuur	kan/kruik	band		1300	1400	1					1
																	geen glazuurspatten aanwezig, zeer hard paarsroodbruin baksel
2	37		rood		versinterd	loodglazuur				1300	1400		8				
																	slechts enkele glazuurspatten, zeer hard paarsroodbruin baksel
2	37		rood		versinterd	loodglazuur				1300	1400		6				
																	geen glazuurspatten aanwezig, zeer hard paarsroodbruin baksel
2	37		rood		versinterd	loodglazuur				1300	1400		5				
																	sterk versinterd donkergrijs baksel, glazuurspatten en asglazuur
2	37	x	rood		versinterd	loodglazuur	teil	band		1300	1400	1					1
																	slechts enkele glazuurspatten, zeer hard paarsroodbruin baksel
2	37		rood		versinterd	loodglazuur				1300	1400		6				
																	beigebruinrood tot volrood baksel, glazuurspatten of -vlekken
2	37	x	rood		versinterd	loodglazuur	kan/kruik	band		1300	1400	1					1
																	sterk versinterd donkergrijs baksel, glazuurspatten en asglazuur
2	37		grijs		versinterd					1300	1400		15				
																	donkergrijs zeer hard baksel, soms met roodbruine kern
2	37		grijs		grijs					1300	1400		22				
																	volgrijs baksel
2	37		grijs		lichtgrijs					1300	1400		1				
																	lichtgrijs
2	37	x	grijs		grijs		kom	verdikt		1300	1400	1					1
																	volgrijs baksel
3	39	x	grijs		versinterd		kogelpot	blok	ribbels	1300	1400	1	2				1
																	versinterd donkergrijs baksel met beigebruine opp laag
3	39	x	grijs		grijs		voorraadpot	manchet		1300	1400	1					1
																	grijs baksel
3	39	x	grijs		versinterd		voorraadpot	manchet		1300	1400	1					1
																	zeer hard paarsroodbruin baksel
3	39	x	rood	rood	loodglazuur	pan		extern verdikt		1300	1400	1					1
																	rood baksel, glazuurspatten intern

Inv. Nr	spoor	tek.	Soort	Baksel	techniek	Vorm	Type	Versiering	Gebruiks- sporen	Datum begin	Datum eind	R	W	B	F	MAI	Opmerkingen
12	2	x	rood	versinterd	loodglazuur	kan/kruik				1300	1400			1			bodem op losstaande meervoudige standvinnen, glazuurvlekken intern op grijsbruin baksel
12	2		rood	versinterd	loodglazuur	kan/kruik				1300	1400			1			bodem op losstaande meervoudige standvinnen, enkele glazuurspatten op grijsbruin baksel
12	2		grijs	versinterd		kan/kruik				1300	1400			9			6 bodemfragmenten op enkelvoudige standvinnen, donkergrijs versinterd baksel
12	2		grijs	grijs						1300	1400			12			fragmenten van lensbodems (al dan niet met aanzet standvin)
12	2		rood	rood	loodglazuur	kan/kruik				1300	1400			1			bodemfragment op enkelvoudige standvinnen, bruinrood tot grijs baksel, glazuurspat
12	2		grijs	versinterd		kan/kruik				1300	1400			6			fragmenten van lensbodems met losstaande tweeledige standvinnen
12	2		grijs	versinterd		teil/kom				1300	1400			5			fragmenten van bodems op drie meerledige standvinnen van teil of kom
12	2		grijs	grijs		teil/kom				1300	1400			5			fragmenten van bodems op drie meerledige standvinnen van teil of kom
12	2		grijs	versinterd						1300	1400		48				donkergrijs versinterd baksel
12	2		grijs	grijs						1300	1400		57				
12	2		rood	versinterd	loodglazuur					1300	1400		4				donkergrijs versinterd baksel met versinterd glazuur intern
12	2		rood	versinterd	loodglazuur					1300	1400		5				donkergrijs versinterd baksel met versinterd glazuur extern
12	2		rood	rood	loodglazuur					1300	1400		2				
12	2	x	rood	beige	loodglazuur	drinknap				1300	1400			1		1	Volledige bodem drinknap, rand ontbreekt, intern slecht gehecht glazuur, bodem op 3 kleine standvinnen
12	2		rood	rood	loodglazuur					1300	1400			1			lensbodem met aanzet standvin
12	2		rood	rood	loodglazuur	vetvanger				1300	1400			1			bodemfragment van vetvanger, wel slechts enkele glazuurspatten

Inv. Nr	spoor	tek.	Soort	Baksel	techniek	Vorm	Type	Versiering	Gebruiks- sporen	Datum begin	Datum eind	R	W	B	F	MAI	Opmerkingen
13	56	grijs		versinterd		kan/kruik	band			1300	1400	1				1	bandvormige rand met aanzet oor, donkergrijs baksel met zone met bruinrode kern
14	48	grijs		versinterd		kan/kruik	opstaand			1300	1400	1				1	donkergrijs versinterd baksel
14	48	rood		versinterd	loodglazuur					1300	1400		4				roodbruine kern en bruinbeige tot donkergrijs opp
14	48	rood		versinterd	loodglazuur					1300	1400		3				donkergrijs versinterd baksel, glazuerspatten of -vlekken
14	48	grijs		versinterd						1300	1400		5				donkergrijs versinterd baksel
14	48	rood		rood	loodglazuur					1300	1400		3				
14	48	rood		rood	loodglazuur				beroet+ kalk	1300	1400		1				extern ten dele beroet en intern een dikke witte kalklaag
14	48	rood		rood	loodglazuur	indet				1300	1400	1				1	klein randfragment
14	48	rood		rood	loodglazuur	kookkan	extern verdikt			1300	1400	1				1	glazuur op top rand en aanzet schouder
14	48	rood		rood	loodglazuur	kookkan	extern verdikt			1300	1400	1				1	glazuur op hals
14	48	rood		rood	loodglazuur	kookkan	extern verdikt			1300	1400	1				1	enkele glazuurvlekjes
14	48	grijs		grijs		kookkan	extern verdikt			1300	1400	1				1	
14	48	grijs		grijs		teil	band			1300	1400	1				1	

12.5 BOORVERSLAG DOOR TIM BELLENS EN JEF VANSWEEVELT

Archeologische boringen site A472 Oever (openbaar domein)

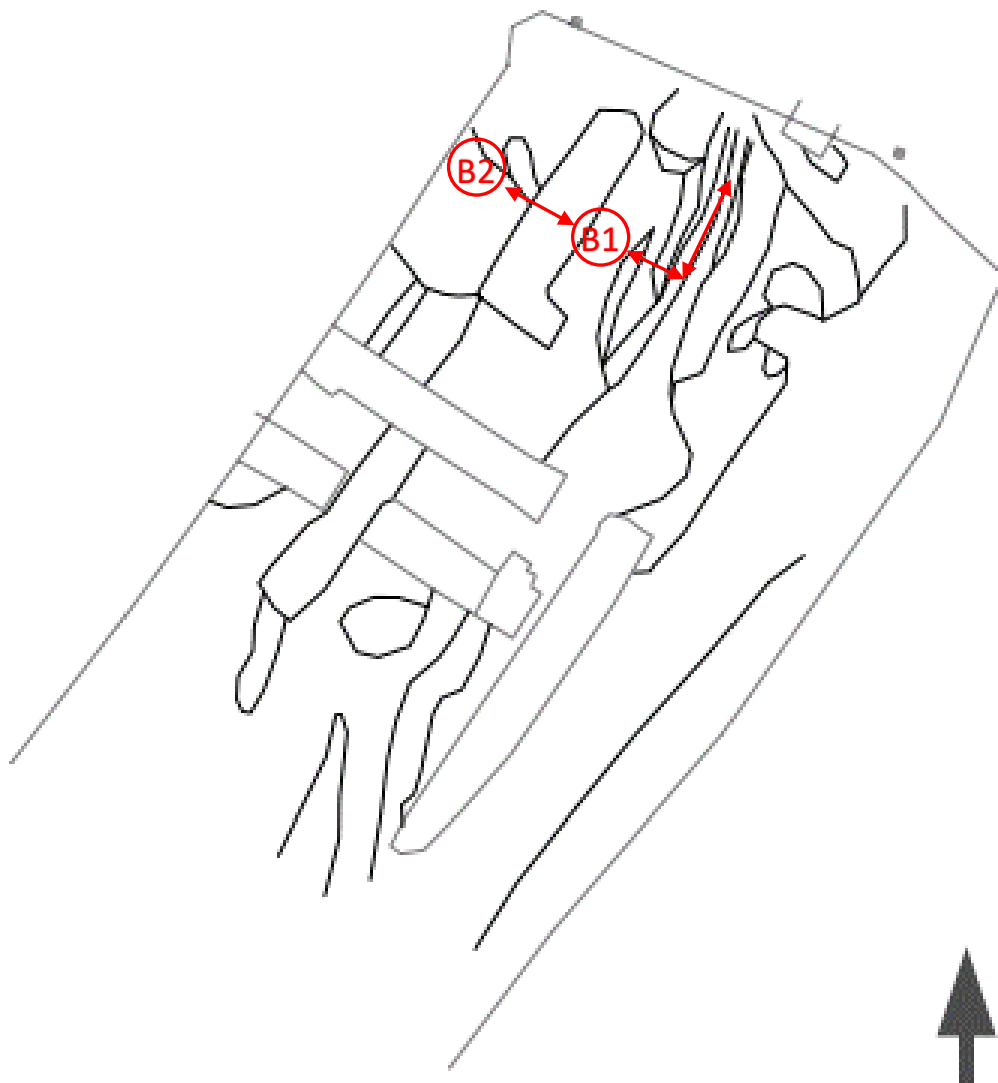
Datum uitvoering: 14 sep. 2017

Uitgevoerd door: Tim Bellens (erkend archeoloog), Jef Vansweevelt (erkend archeoloog), Dieter Leclercq (veldtechnicus); allen Stad Antwerpen dienst archeologie

Kader: het betreft twee zeer gerichte archeologische boringen als aanvulling op de vondstmelding en archeologische opgraving uitgevoerd op 12 september 2017 door het Agentschap Onroerend Erfgoed (door erkend archeoloog Geert Vynckier). De boringen stellen tot doel meer inzicht te verschaffen in de bodemopbouw ter hoogte van laatmiddeleeuwse pakketten die aangetroffen werden tijdens de vondstmelding en opgraving (fig. 1 en 2).

Situering boringen:

De twee boringen werden parallel met de noordelijke profielwand gezet, op zo'n 1,5m van het profiel. Onderstaande tekening situeert de boringen, opgemeten vanaf de muur in het noordelijke profiel. B1 bevindt zich op 90 cm loodrecht op de muuras, B2 op 250 cm vanaf de muuras.

Figuur 1. Situering boringen (© stad Antwerpen).

Figuur 2. Situering boringen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Beschrijving:

Boring 1 (B1) (fig. 3):

Uitgevoerd met gutsboor, diameter 2cm, manueel, maaiveld is opgravingsvlak. Regenval. Enkel antropogene makketten aangetroffen.

- 0 tot 27 cm onder maaiveld: bruinigrijz zand met houtskool- en bouwpuinpartikels
- 27 tot 60 cm: donkerbruin humusrijk zand met ijzervlekjes en houtskoolpartikels
- 60 tot 62 cm: homogeen geel zand
- 62 tot 75 cm: donkerbruin, zandig, houtskoolpartikels
- 75 tot 85 cm: donkerbruin homogener zand met houtskoolpartikels en fragmenten mosselschelpen
- 85 cm: stenig materiaal, boring gestopt wegens niet doordringbaar.

Figuur 3: Boring B1 (© stad Antwerpen).

Uitgevoerd met Edelmanboor (17 cm lengte, diameter 5 cm), wegens zware regenval niet gefotografeerd en antropogene pakketten niet gedifferentieerd. Manueel uitgevoerd, vanaf opgravingsvlak.

- Interpretatie van de boringen:

De twee boringen wijzen op de aanwezigheid van sterk geroerde pakketten van antropogene oorsprong. De pakketten bevatten laatmiddeleeuws schervenmateriaal, zoals ook aangetroffen tijdens de opgraving twee dagen voordien. Wat betreft de herkomst van de pakketten is er geen zekerheid: mogelijk gaat het om stortlagen op een oudere depressie (oever?) in westelijke richting. Opvallend is dat de muur in het noordelijke profiel de lagen doorsnijdt. Aangezien de muurresten op geen enkele cartografische bron voorkomen, dateren de muurresten naar alle waarschijnlijkheid vóór het midden van de 16de eeuw. De aangetroffen en doorboorde pakketten dateren uit de late middeleeuwen, 15de eeuw en/of vroeger.